

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΞΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΞΕΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Γ' 1879

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΥ ΥΠΟ Σ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

—
1879

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ο ΜΗΔΕΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΡΩΣΙΑΙ*

Ἀπὸ μακροῦ μὲν χρόνου, ἀλλ' ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία, ἣτις ἄλλως τε τσαύτας κέκτηται ἀφορμὰς ἐσωτέρικων περισπασμῶν καὶ ἀνητυχιῶν, ἐπαρνελημμένως ἐταράχθη ὑπὸ παραδόξων φημῶν καὶ ἀπειλῶν, ἐπερχομένων κατ' αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ρωσίας. Ὡσεὶ μηδὲν ἀπετέλει οὐσιῶδες στοιχεῖον καὶ μέλος τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας ἡ μεγάλη αὕτη τοῦ βορρᾶ ἀυτοκρατορία, ὡσεὶ μηδεμίαν ὑφίστατο ἀμοιβαίότητος ἰδεῶν καὶ συμφερόντων μεταξὺ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς μοναρχίας τῶν Τσάρων, ἡ Ρωσία, οἶνει ξένη πρὸς τὸν πολιτισμὸν τοῦτον, πολὺ μᾶλλον, παρίσταται διηνεκές μέλημα καὶ φόβητρον τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης καὶ ἀλληλεγγύης. Μάτην ὁ Βολταῖρος εἶπεν ἄλλοτε, πρὸ ἑνὸς αἰῶνος, ἐν τῷ ἀληθεῖ ἢ προσποιήτῳ φιλορρωσισμῷ αὐτοῦ: «*C'est de nord aujourd'hui que nous vient la lumière*» τὸναντίον· κατόπιν τσαύτης πνευματικῆς ἐργασίας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, κατόπιν τσοῦτου φωτὸς διασκεδάσθέντος ἀπανταχοῦ τῆς ὑψηλίου ἀπὸ τῆς φλογεῖς ἐστίας τοῦ νεωτέρου πνεύματος, πυκναὶ σκιαὶ, βαρεῖα ὀμίχλη ἀπὸ τοῦ βορρᾶ καταπνέουσα ἐπαπειλεῖ καθ' ἑκάστην τὴν αἰθρίαν τῆς μεσημβρίας. Καὶ ἐντούτοις συγγραφεῖς καὶ δημοσιολόγοι, ἀνήκοντες ἰδίως εἰς τὴν λατινικὴν φυλὴν, οἶνει μηδὲν κατανοοῦντες, μηδὲ βλέποντες ἐκ τοῦ κινδύνου τούτου, παρατυρόμενοι δὲ μᾶλλον ὑπὸ πολεμίου αἰσθήματος κατὰ τῶν Γερμανῶν, ἕνεκα τῆς οἰκτρᾶς πάλης μεταξὺ τῶν δύο πρωτευόντων λαῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας, ἧς συνέπεια ὑπῆρξεν ὁ θρίαμβος τῆς Γερμανίας καὶ ὁ ἀκρωτηριασμός τῆς Γαλλίας, φρονούσας ὅτι ὑποθάλλουσι τὴν ῥωσικὴν ματριοδοξίαν καὶ τὰ σλαβικὰ ἔνστικτα, δὲν ἔλειψαν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ἐξαιρίζοντες τὸ μέλλον τοῦ σλαβισμού καὶ τὴν δι' αὐτοῦ ἀναγέννησιν καὶ ἀναζωπύρωσιν τῆς γεγηρακυίας Εὐρώπης, παρκαμασάντων ἤδη ἐνίων ἐκ τῶν παρχόντων τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς· ἀτυχεῖς ἀντιγραφεῖς ἐνθουσιαστῶν τινῶν τοῦ πανσλαβισμού, τοῦ Κατκῶφ, τοῦ Ἀκσακῶφ καὶ τῆς περὶ αὐτοὺς σχολῆς, Γάλλοι κατ' ἐξοχὴν δημοσιολόγοι, κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα, ἐν ταῖς προφητικαῖς αὐτῶν ὀπτασίαις περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, αὐτοσχεδίως ἀπεκάλυψαν εἰς τὴν ἀγωνιώσαν Εὐρώπην οἱ παρδόσοι οὗτοι Ἰεζεκιήλ τῆς ἐρημώσεως τὸν περιούσιον λαὸν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, τὸν προωρισμένον νὰ ἐγγύσῃ νέον ζωῆς αἷμα καὶ σθένος εἰς τὸ σκελετῶδες σαρκίον τῆς φθινούσης εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας.¹ Πιθανῶς ὅτι τὸ μέλλον θέλει δικαιοῦσαι τὰς ζοφεράς ὀπτασίας

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῆ 23 Νοεμβρίου.

¹ Ὑπάρχουσιν ἐπ' αὐτῶν μάλιστα τῶν ὁρίων τῆς ἡμετέρας γηραιᾶς Εὐρώπης πληθυσμοὶ
ΤΟΜΟΣ Γ', 12. — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1879

των ἐν πίστει ἢ ἐξ ὑποκρισίας ἀπαισιοδόξων περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, παραχωροῦντος τῆμέραν τινὰ τὰ σκηπτρα τῆς ὑπεροχῆς εἰς τὴν στιβαρὰν χεῖρα καὶ διάνοιαν τῆς ρωσικῆς ὀρθοδοξίας ἢ τοῦ σλαβικοῦ μηδενισμοῦ, ἀλλὰ τοῦτο τὸ μέλλον δὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης ταύτης, ἀρκουμένης μᾶλλον, ἵνα στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἐπὶ συγχρόνων θεμάτων καὶ προβλημάτων, ὀρρωδούσης δὲ νὰ ἀναπετάσῃ τὸν πυκνὸν πέπλον τῆς "Ἰσίδος τοῦ μέλλοντος καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τὰ ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ ἀποκείμενα μυστήρια τῆς ἱστορίας. Καὶ τοῦτο πράττω σήμερον, ἀποπειρώμενος νὰ διατυπώσω καὶ νὰ διαλευκάνω ὅσον τὸ δυνατόν μίαν ἀπόκρυφον πληγὴν καὶ μίαν ἠθικὴν νόσον τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, ἣτις πρόκειται νὰ λύσῃ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν θαυμαστῶν αὐτῆς, ἕνα περιπλέον κόμβον ἐκ τοῦ δεσμοῦ τοῦ μέλλοντος, ἐν ἰδίᾳ κοίτῃ μετοχετεύουσα τὸ ρεῦμα τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας.

Εἶπον ἄνωτέρω, ὅτι βαρεῖα ὀμίχλη ἐπαπειλεῖ τὴν αἰθρίαν τῆς εὐρωπαϊκῆς μεσημβρίας. Ἡ ἀπειλὴ αὕτη παρίσταται κατ' ἐξοχὴν διπλῆ, ἀξιοῦσα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον νὰ ταράξῃ τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ τὴν ἀκατάπαυστον ἐργασίαν: πανσλαβισμὸς, μηδενισμὸς. Ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία δὲν ὀφείλει ν' ἀνησυχῆσῃ βεβαίως ἢ διὰ τὸ πρῶτον μόνον σύμπτωμα τοῦ πάσχοντος φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ρωσικῆς φυλῆς· καὶ πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ ἀπλῆ μόνον προφύλαξις κατὰ τοῦ πανσλαβισμοῦ διὰ συνεννοήσεως καὶ ὁμοφωνίας τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἡ δὲ Εὐρώπη σωφρονοῦσα δύναται ν' ἀποσοβῆσῃ πάντα κατ' αὐτῆς ἐπικρεμῶμενον κίνδυνον. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη συνταγὴ καὶ ἡ μόνη συμβουλὴ κατὰ παντὸς φόβου ἀπὸ τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, ὅστις πρὶν ἢ διατυπώσῃ ἀγερώχους ἀξιώσεις περὶ ἐκπολιτευτικῆς ἡγεμονίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὄφειλε νὰ θεραπεύσῃ καὶ νὰ ἐξαλείψῃ τὰ ἴδια ἀμπλακῆμα-

φυλῆς ἀληθῶς νεαρᾶς καὶ πλήρεις μέλλοντος. Εἶναι τὰ σλαβικὰ φύλα . . . Οἱ λαοὶ οὗτοι εἶναι ἀκόμη ὀλίγον γνωστοί, ὀλίγον δὲ κατενοήθησαν. Καὶ ἄλλοι μὲν εἶδον παρ' αὐτοῖς τραχύτητα καὶ βραδύτητα ἐκεῖ ἔνθα ὑπῆρχεν ἔλλειψις ἰδεῶν, αἰσθημάτων καὶ συνθέτων ἀρετῶν, ὑπ' ἑλλων δὲ ὠνομάσθη κακία ἢ ἔλλειψις ἀνατροφῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως. Ὁ δὲ αὐτοκρατορικὸς καὶ θρησκευτικὸς φετιχισμὸς, δι' ὃν ἅπαντες τοσοῦτον σκληρῶς ἐμέμψαντο τοὺς λαοὺς τούτους, τυγχάνει τεκμήριον ἀνάγκης πολλῆς πίστεως, ὡς τοιοῦτον δὲ ὁ πρῶτος ὄρος μελλούσης προόδου. Παρθενικοὶ τὴν καταγωγὴν οὗτοι οἱ Σλάβοι, τοιοῦτοι οἱοὶ κατήρχοντο ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἀσίας, εἶναι κεκλημένοι εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ. Ἴνα πεισθῇ τις δὲ περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ μελετήσῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ ὥρα τῆς κληρονομίας δὲν ἐσήμενον ἔτι καθ' ὅσον ὁ καθολικὸς πολιτισμὸς προβαίνει, κατὰ τοσοῦτον οἱ ὄροι τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ ποικίλλονται. Ἡ κυριαρχία τῆς συγχρόνου Ρωσίας, ἐν τῷ χαρακτῆρι αὐτῆς ὡς εὐρωπαϊκῆς ἀποικίας, ὁμοιάζει ὑπὸ πολλὰς ἀπόψεις πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν ἐπὶ τῶν κελτικῶν λαῶν κυριαρχίαν. Καθ' ἣν τῆμέραν οἱ Σλάβοι ἀναδιδάσσωσι τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν πίστιν εἰς τὸ ὑπέροχον σημεῖον τῆς ὑπὸ τῆς ἀνθρωπότητος σωρευθείσης ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς πείρας, συνυψίζοντες αὐτὰς ἐν τινὶ ἰσχυρᾷ φυσιογνωμίᾳ, ἣτις θέλει χρησιμεύσει ὡς σύνδεσμος εἰς τὰς ἀτομικὰς αὐτῶν τάσεις καὶ διαφωτίσει τὰ ἰδιωτικὰ αὐτῶν ἦθη ὡς καὶ τὰς ἔθνικὰς παραδόσεις, μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην θέλουσιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἡρωϊκὴν αὐτῶν ἐποχὴν, ἀναλαμβάνοντες τὴν πανάρχαιον τοῦ πολιτισμοῦ ἐργασίαν. (Breutano, La Civilisation et ses lois, Morale sociale 422—425.)

τα, εὐπρόσωπος παριστάμενος ἑταῖρος καὶ συνεργὸς ἐν τῇ ἐκπολιτευτικῇ ἐργασίᾳ τῆς συγχρόνου εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας.

Ἄλλ' ὁ Μηδενισμὸς, ὡς ἀρχὴ καὶ ὡς νόσος τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, εἶναι ἢ ἀπειλὴ, ὑφ' ἧς ἀληθῶς δύναται ν' ἀδικηθῆ ἢ Ἐυρώπη, αὐτὴν μόνην τὴν Ῥωσίαν ἀφορῶσα, καὶ ἧτις μετὰ τοῦ πανσλαβισμοῦ, τῆς ἐξημμένης ταύτης ὑπερευαισθησίας καὶ φιλοδοξίας τοῦ ρωσικοῦ πνεύματος, διαδοθεῖσα εἰς ἕλατὰ στρώματα τῆς κοινωνίας ὑπὸ τοῦ χιμαιρικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν σλάβων ἰδεολόγων, ἐκμεταλλευθεῖσα δὲ ἐπιτηδεῖως δι' ἰδίους σκοποὺς ὑπὸ κυβερνήσεως, εὐρισκούσης λόγον τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐν τῇ διηνεκεῖ τῶν πνευμάτων ἐξάψει, εἶναι ἢ σοδαρωτάτη γάγγραινα, ἢ διαβιβρώσκουσα καθ' ἐκάστην τὸν ἠθικὸν ὀργανισμὸν τῆς ρωσικῆς κοινωνίας. Ἡ παροῦσα μελέτη δὲν ἀξιοῖ ἐπακριβῶς νὰ διατυπώσῃ, οὔτε νὰ λύσῃ προσηκόντως τὸ πρόβλημα τοῦτο κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ φύσιν καὶ ὅπως πράγματι ὑφίσταται, τοσοῦτον ἐπασχολοῦν σήμερον οὐ μόνον τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς Ῥωσίας, ἀλλὰ καὶ τὴν λοιπὴν εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν καὶ δημοσιότητα, ἐν ἧ τὸ ζήτημα τοῦ Μηδενισμοῦ, ὅπως καὶ τὸ τοῦ Πανσλαβισμοῦ, κατέστη ἐν τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων καὶ ἐξεγειρόντων τὴν κοινὴν περιέργειαν ζητημάτων, τὸ μὲν εἰς τὰς ὑπόπτους πληροφορίας, τὰς ἀπὸ κυβερνητικῆς ρωσικῆς πηγῆς ἐκπηγαζούσας, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας τῶν ἀνταποκριτῶν εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων, ἐπιζητούντων πολλάκις νὰ συγκρατῶσι ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀναγνωστῶν αὐτῶν ἐν ταῖς συγκινήσεσι καὶ ταῖς ὑπερβολαῖς τῆς διηγήσεως, ἔστω καὶ ἐπὶ βλάβῃ καὶ ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἀληθείας. Αἱ ἀκριβεῖς περὶ μηδενισμοῦ πληροφορίαι εἶναι πράγματι ἐλάχισται· ὡς ἐκ τούτου δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ σπουδάζωμεν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἀρχὴν καὶ φύσιν οὔτε ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν θεωρητικῶν αὐτοῦ, οὔτε ἐν τινι ἀνεγνωρισμένῃ καὶ ἐλευθέρως βιούσῃ κοινωνικῇ ἢ πολιτικῇ μερίδι, ἵνα κατανοήσωμεν αὐτὸν καὶ ἐκτιμήσωμεν ἐν συνειδήσει καὶ καθ' ὀλοκληρίαν. Μόνον δὲ ἀσφαλῆ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν καὶ διατυπώσωμεν συμπεράσματα, μελετῶντες τὴν μέχρι τοῦδε πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ῥωσίᾳ, ἀφ' ὅτου διὰ τοῦ Μεγάλου Πέτρου εἰσῆλθεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν οἰκογένειαν καὶ ἐκτιμῶντες ἀμερολήπτως τὰ νοσηρὰ ἐκεῖνα συμπτώματα τῆς διαβιβρώσκουσης τὸν ρωσικὸν ὀργανισμὸν ἐπισφραγίσεως νόσου, οἷα ταῦτα διατυπώθησαν ἐν τισι βιβλίοις, ὑπόπτοις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὡς ἐκ τῆς μεροληπτικῆς τάσεως μεθ' ἧς εἶναι γεγραμμένα, εἴτε ἐν τισι ποινικαῖς δίκαις, ὧν ἡ διαδικασία, δημοσιευθεῖσα ἐν Ἐυρώπῃ εἶναι ἡ πρωτίστη τῶν πηγῶν τῶν περὶ μηδενισμοῦ εἰκοτολογιῶν καὶ σκέψεων τοῦ δημοσίου· ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰσελθῶμεν εἰς τὴν ἔρευναν αὐτοῦ, ρίψωμεν κατὰ πρῶτον παραδικὸν βλέμμα ἐπὶ τοῦ παρελθόντος τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, καὶ ἐπὶ τῶν αἰτίων, ἅτινα παρήγαγον τὸ νόσημα τοῦτο, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θέλομεν κατανοήσῃ αὐτὸ πληρέστερον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ζοφερᾷ μορφῇ

καὶ φύσει, ὅφ' ἦν περὶσταται εἴτε ἐν ταῖς ἐκθέσεσι τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως, εἴτε ἐν ταῖς μυθοπλαστικαῖς διηγήσεσιν εὐφραντάστων ἀνταποκριτῶν τῆς ἐν Εὐρώπῃ δημοσιογραφίας.

Α'.

Ἡ Ρωσία, ἐν τοῖς ἀπερζάντοις τῆς ὁποίας ἀδύτοις μόλις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἤρξαντο διεισδύουσαι ἀκτῖνες τινὲς εὐρωπαϊκοῦ φωτισμοῦ διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων, ὅς τὸ ἰσχυρὸν ἐκεῖνο πνεῦμα, συνδυάζον ἐν τῷ χαρακτηρὶ αὐτοῦ τὸν ἀσιάτικόν δεσποτισμὸν καὶ τὴν αὐθιχεσίαν, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν εὐπνευσίαν τῆς εὐρωπαϊκῆς προόδου, εἰσῆγαγεν εἰς τὸ μέγα αὐτοῦ κράτος, εἰσῆλθε πράγματι εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν βίον καὶ τὴν κίνησιν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς δευτέρας Λίκατερίνης. Ἡ ἕκτακτος ἐκείνη γυνή, ἣτις εἰς πᾶν βῆμα τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου ἀναμιμνήσκει ἡμῖν τὴν Σεμίραμιν τῆς Ἀνατολῆς, ἐκέκτητο ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐν τῷ χαρακτηρὶ ὅλα τὰ θέλητρα, τὴν γοητείαν καὶ τὴν μεγαλοδωρίαν ἀνατολίτιδος Ἀστάρτης, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἰσχυρὰν φύσιν καὶ τὴν ἐπιβλητικὴν φυσιογνωμίαν, τὴν ποίησιν ἱερείας τοῦ βορρᾶ, οἵα ἀπεικονίζονται ἡμῖν ἐν ταῖς ποιητικαῖς διηγήσεσιν ἐναπολειφθέντος βάρδου τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀναμιμνήσκουσα μυστικὴν τινα νύμφην τῶν σλαβικῶν παραδόσεων. Ἦτο ἕξοχον κρᾶμα παραδόξων καὶ ἀκαταλήπτων ἀντιθέσεων. Ἐπιτρέψασα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν δολοφονίαν τοῦ νομίμου αὐτῆς συζύγου, ἐγένετο ἐκ περιτροπῆς ἐρωμένη τῶν Ποτέμκιν, τῶν Ὀρλώφ καὶ τοσοῦτων ἄλλων μεγιστάνων τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ἅμα καὶ εὐνοουμένη τοῦ Βολταίρου, τοῦ Διδερότου καὶ ἄλλων ἐγκυκλοπαιδικῶν, οὐχὶ μόνον ἐκ λόγων γυναικείας ματαιότητος, ἀλλ' ἐκ τινος ἀνωτέρας ἀνάγκης τοῦ πνεύματος αὐτῆς. Ἡ Εὐρώπη ὤκτειρε πολλάκις τοὺς σκανδαλώδεις αὐτῆς ἔρωτας, ἀλλ' ἐθαύμασεν ἀφ' ἐτέρου τὰ μεταρρυθμιστικὰ αὐτῆς σχέδια καὶ τοὺς νόμους, ἀνακηρυχθέντας ὑπὸ τοῦ Φιλαγγιέρη¹ ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς πολιτικῆς σοφίας τῶν χρόνων ἐκείνων, αὕτη δὲ, θαυμασθεῖσα ὑπὸ κολάκων τε καὶ ἐνθουσιαστῶν, θερμάνασα τὸν λυρικὸν οἶστρον τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Διδερότου,² ἰδόντος ἐν τῇ ἐκτά-

1- Ὁ κῶδιξ τῆς Λίκατερίνης παρέχει μοι πλείους σκέψεις ἢ ὁ εἰς τὸ ἀρχιπέλαγος ἀποσταλεὶς αὐτῆς στόλος. (Βιβλ. I, 3.)

2 Ἡ θύρα τοῦ γραφείου τῆς ἡγεμονίδος εἶναι ἡνεωγμένη εἰς ἐμὲ καθ' ἐκάστην ἀπὸ τῆς τρίτης μέχρι τῆς πέμπτης μ. μ. ἐνίοτε δὲ καὶ μέχρι τῆς ἕκτης. Εἰσέρχομαι· κάθημαι καὶ συνδιαλέγομαι μετὰ τῆς αὐτῆς. ἦν καὶ σεῖς μοὶ ἐπιτρέπετε ἐλευθερίας, ἐξερχόμενος δὲ ἀναγκάζομαι νὰ ὁμολογήσω εἰς ἑμαυτὸν, ὅτι εἶχον τὴν ψυχὴν ἐλευθέρου ἀνδρὸς ἐν τῇ καλουμένῃ χώρᾳ τῶν δούλων. "Α! φίλη μου, οἶα ἡγεμονίς! ὁποῖα ἕκτακτος γυνή! Δὲν θέλω κατηγορηθῆ ὡς ἀργυρώνητος ἐπὶ τοῖς ἐγκωμίοις μου, διότι ἔθηκα τὰ στενότατα εἰς τὴν μεγαλοδωρίαν αὐτῆς ὄρια· δεῖν δὲ νὰ πιστευθῶ, ἀπεικονίζων αὐτὴν διὰ τῶν λόγων τῆς· δεῖν ἵνα ἀπασα εἶπητε ὅτι ἐνοικεῖ ψυχὴ Βρούτου ὑπὸ τὴν μορφὴν Κλευπάτρας· ἢ αὐστηρότης τοῦ ἐνός

κτω εκείνη γυναικί τὴν ψυχὴν τοῦ Βρούτου ὑπὸ τὴν φυσιογνωμίαν τῆς Κλεοπάτρας, διατελεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον μέχρι τῆς σήμερον ἐκ τῶν προσφιλεστάτων θεμάτων τοῦ μύθου καὶ τῆς ἱστορίας.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐπῆλθεν ἐν τῷ γήρατι ἤδη τοῦ πνεύματος αὐτῆς καὶ τῆς καρδίας· ἀπέθνησκεν ἐξ ὀδύνης, ἀνίκανος νὰ ἐξορκίσῃ τὸ ἀκάρταρον ἐκεῖνο πνεῦμα τῆς νέας ζωῆς καὶ κινήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ ὁποῖον τοσάκις ἄλλοτε εἶχεν ἐπικαλεσθῆ ἐν ταῖς συνδιαλέξεσιν αὐτῆς καὶ ταῖς ἀλληλογραφίαις μετὰ τοῦ Βολταίρου, τοῦ Διδερότου, τοῦ Γρίμ καὶ ὑποθάψασα μόνον ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῇ τὴν ἀντιδραστικὴν ἐκείνην συμμαχίαν τῆς μοναρχικῆς Εὐρώπης κατὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὴν υἱὸς Παῦλος, θαυμαστής τοῦ Ναπολέοντος, ἐδολοφονήθη πρόωρος, ἵνα διαδεχθῆ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, εὐτυχὴς ἀντίπαλος τοῦ Γαλάτου κατακτητοῦ, νικηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ πολλάκις, ἀλλὰ νικητῆς ἐπὶ τέλους εἰσελθὼν μετὰ τῶν Συμμάχων εἰς Παρισίους. Προσβληθεὶς ἐκεῖ, ὅπως καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ εἰσβαλόντες Κοζάκοι, ὑπὸ τῆς μολυσματικῆς ἐκείνης νόσου, ἀφ' ἧς ἔσπευδον οἱ Σύμμαχοι νὰ θερκεύσωσι τὴν Γαλλίαν διὰ τῆς παλινρθώσεως τῶν Βουρβόνων, εἶδε θνήσκων τὰ πρῶτα αὐτῆς κρούσματα καὶ συμπτώματα ἐν Ῥωσίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1825. Μετ' αὐτὸν ἀνέβαιεν ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν Τσάρων Νικόλαος ὁ Α', πρωτόλεικ προπέρων τῆς βασιλείας του εἰς τὸν Ῥωσικὸν λαὸν τὴν ἐν τῷ αἵματι καταστολὴν ἐπικινδύνου συνωμοσίας πολλῶν εὐγενῶν, δηλητηριασθέντων ὑπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν ιδεῶν τῆς ἐλευθερίας, ἧτις ἀπὸ τῆς Γαλλίας ἀρξαμένη εἶχε καταστῆ ἤδη κοινὸν εὐαγγέλιον τῶν λαῶν τῆς Δύσεως, καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ τραχὺς αὐτοκράτωρ εἶχε διατηρήσει ἀπαρμείωτον μίσους αἴσθημα, ὑπάρξας δῆμιος αὐτῆς καὶ καταστροφεὺς οὐ μόνον ἐν Ῥωσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, ἰδίως ὁπότε ἐν τῷ θουελλῶδει ἔτει 1848 προσεκαλεῖτο ὑπὸ κλονιζομένου μονάρχου νὰ δώσῃ αὐτῷ χεῖρα βοηθείας καὶ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν τάξιν, σωφρονίζων τὴν ἔνοχον ἀποστασίαν εὐγενοῦς λαοῦ, διεκδικουῦντος τὸ κύρος τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ συνειδήσεως καὶ κυριαρχίας.

Νικόλαος ὁ πρῶτος ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ρωσίας ὡς ὁ ἐξοχώτατος τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἀντιδραστικῆς τάσεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καθόλου αὐτοῦ σύμβολον ἦτο τὸ *Statu quo* ἐν ταῖς ἐθνικαῖς, κοινωνικαῖς καὶ πολιτικαῖς σχέσεσιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ρωσίας· εἰ καὶ πλασθεὶς ἀπὸ τῆς ζύμης ἐκείνης, ἀφ' ἧς εἶχε πλασθῆ ὁ Πέτρος καὶ ἡ Αἰκτερίνη, οὐς ἀποκαλεῖ μεγάλους ἡ ρωσικὴ ἱστορία, ἐκέκτητο μὲν τὸν αὐστηρὸν αὐτῶν χαρακτηῖρα, ἀλλ' ἔστερεῖτο τὸ μεταρρυθμιστικὸν καὶ νεωτεριστικὸν ἐκείνων πνεῦμα, ἕνεκα τοῦ ὁποῦ τοσοῦτον ἐξοχὸν κατέλαβον ἀμφότεροι θέσιν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ρωσικῆς

μετὰ τῶν θελγήτρων τῆς δευτέρας· ἀπίστευτος ὑπεροχὴ ἐν ταῖς ἰδέαις μεθ' ὅλης τῆς χάριτος καὶ δυνατῆς περὶ τὴν ἔκφρασιν ἐλαφρότητος· ἔρωσ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὡς οἶον τε εὐρύς· γνώσις τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους τῆς, οἷας ἔχετε ὑμεῖς τοῦ ὑμετέρου οἴκου, (*Mémoires, Correspondance et ouvrages inédits de Diderot, T. III, p. 118*).

κοινωνίας. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐγκαινίζεται αὐστηρότατον σύστημα πολιτικῆς κηδεμονίας, ἀποκλείον πᾶσαν ἀνεξάρτητον τάσιν καὶ αὐστηρῶς τιμωροῦν πάντα νεωτερισμόν, δυνάμενον νὰ καταστῇ ἐπικίνδυνος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτονον εἰς τὰ πνεύματα, δυνάμενον νὰ γαλβανίσῃ καὶ ἐπ' ἐλάχιστον τὴν μακαρίαν ἐκείνην στασιμότητα τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, ἧς ὁ τραχὺς αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ ὑπέρτατος ποντίφηξ. Ἡ ρωσικὴ κοινωνία δὲν ἠδύνατο ν' ἀναπνεύσῃ ὑπὸ τὸν βαρὺν πόδα τοῦ Ἐφιάλτου τοῦ δεσποτισμοῦ· ἡ ἐπιστήμη κατεδιώκετο ἀμείλικτως, ὡς ἡ ἰδίως δυναμένη νὰ εἰσαγάγῃ καινοὺς θεοὺς καὶ δαιμόνια καὶ ἡ φιλολογία προεγράφετο καὶ καθείργετο ἐν τοῖς δεσμοτηρίαις, ἡ δὲ διὰ τὸ ἀσφαλέστερον ἐν Σιβηρίᾳ¹ καταπληκτικὴ δὲ ἄτομία εἶχε καταβάλλει τὸν μέγαν ἐκείνον κολοσσόν, ὃν οὐδεμίαν φωνὴν ἠδύνατο νὰ συγκινήσῃ καὶ οὐδεμίαν συγκίνησις νὰ ἐξεγείρῃ.

Ἄλλὰ μεθ' ὅλον τὸν σκληρὸν ἀποκλεισμόν τῆς Ρωσίας ἀπὸ παντὸς συγχρωτισμοῦ μετὰ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τὸ δημόσιον πνεῦμα, ἰδίως ἐν ταῖς ἀνωτάταις τάξεσι, δὲν διετέλεσε ξένον καθ' ὅλοκληρίαν τῆς ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ κινήσεως. Ἐλλείποντος ἰδίου ἐθνικοῦ βίου, ὁ Ρῶσος εὐγενῆς προσηταιρίζετο πᾶν τὸ ἐν Εὐρώπῃ ἰσχύον εἴτε ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, εἴτε ἐν τῇ κοινωνίᾳ· οὕτως ἡ ἀνωτέρα τάξις τοῦ ρωσικοῦ κράτους, στρατολογουμένη κατ' ἐξοχὴν ἐξ ἀλλοδαπῶν στοιχείων, μηδὲν κοινὸν κατὰ συνέπειαν ἔχουσα μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος καὶ φρονήματος, ἐτρέφετο καθ' ὅλοκληρίαν ὑπὸ τῶν ξενικῶν ἰδεῶν, αἵτινες εἰσῆρχοντο εἰς Ρωσίαν ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, χωρὶς οὔτε ἡ ὑψηλὴ ἀστυνομία, οὔτε ἄλλη τις ἀνωτάτη ἐν τῇ πολιτείᾳ δύναμις νὰ δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἰδεῶν τούτων, αἵτινες δίκην μολυσματικῆς νόσου παρηκολούθουν τὸν ἐξ Εὐρώπης εἰσερχόμενον εἰς τὸ ὀρθόδοξον κράτος, ἀδυνάτου οὔσης πάσης ψυχικῆς καθάρσεως ἐν τοῖς ρωσικοῖς μεθορίαις. Οὐδὲν ὑπῆρχε ρωσικὸν ἐν τῇ ρωσικῇ κοινωνίᾳ, κατισχυόντων ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ ζῆν γερμανικῶν καὶ γαλλικῶν ἐθίμων, τοῦ δὲ ἐθνικοῦ πνεύματος οὐδεμίαν κεκτημένου ἰδίαν ἀτομικότητα καὶ ζῶν πρὸς διατύπωσιν τῶν ἰδίων πόθων καὶ τάσεων εἴτε ἐν τῇ φιλολογίᾳ, εἴτε ἐν τῇ λοιπῇ κοινωνίᾳ. Ἡ φιλοπατρία, ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ, σχεδὸν εἶπεῖν ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην λέξις ἄγνωστος καὶ μηδὲν σημαίνουσα, ὡς συμβαίνει παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς, οἵτινες ἀπολέσαντες πᾶσαν ἰδίαν πνευματικὴν καὶ ἐθνικὴν πρωτοβουλίαν, ἀκολουθοῦσι τυφλῶς τὸ ἄρμα ξένου πολιτισμοῦ καὶ ἀλλοτρίων ἰδεῶν,

¹ Διαρκούσης τῆς τριακονταετοῦς βασιλείας τοῦ Νικολάου ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ αὐστηρότης τῆς ἀστυνομίας ἦσαν τοιαῦται, ὥστε καθ' ἴσταν ἀδύνατος ἡ ἐπιτυχία οἰαζομένη σπουδαίας ἐπαναστατικῆς συνενώσεως. Ἀπόπειράιτινες λαβοῦσαι χώραν ἀπέληξαν εἰς τὴν ἐξορίαν ἢ τὴν εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα καταδίκην τῶν ὀργανωσάντων αὐτάς. Ἡ ἀντίδρασις ἦτο πλήρης, ἀνυπόφορος δὲ καθίστατο ἡ ζωὴ διὰ πάντα ἀνεπτυγμένον ἄνθρωπον. Ἄπαντες σχεδὸν οἱ εὐφουεῖς ἄνδρες θνήσκουσι νέοι· τοῦτο δὲ συνέβη διὰ τὸ σύνολον τῶν ἐξοχωτάτων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐν Ρωσίᾳ. Réforme — Le Nihilisme en Russie, 205).

ἀνίκανοι αὐτοὶ ὄντες· νὰ δημιουργήσωσι τι καινόν, ἀντάξιον τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀποστολῆς. Μία μὲν ὑρίσταντο πίστις μεταξὺ τῶν ἀνωτάτων τάξεων, διότι περὶ λαοῦ οὐδεὶς λόγος, ἢ τυφλὴ ἀφοσίωσις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, οὐχὶ ἀπόρροια ἐσωτῆς ὑπολήψεως, ἀλλὰ τυπικὴ τις μόνον καὶ κατὰ συνθήκην ἀναγνώρισις καὶ ἀποδοχὴ τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ μεγαλειότητος.¹ Οὕτω ξενισμὸς ἐν τῇ φιλολογίᾳ, πνευματικὴ δουλεία ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἦσαν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Νικολάου. Οὐδὲν ὑπέροχον πνεῦμα ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ νὰ προσβάλῃ τὴν φθισικὴν ταύτην κατάστασιν τῆς κοινωνίας, γινώσκον ὅτι ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ ἐν τῇ εἰρηκτῇ ἢ ἐν τῇ ἐξορίᾳ, ὡς συνέβη εἰς πάντας τοὺς ἀποπειραθέντας τὴν ἐξέγερσιν τοῦ δημοσίου φρονήματος. Μάτην Ρῶσος ποιητῆς τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁ Γριβοιέδω, ἐν τῇ κωμωδίᾳ αὐτοῦ *Δυστυχία εἰς τὸ πνεῦμα*, ἐπικαλεῖται τὸν δαίμονα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ἐπιζητεῖ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις ἔμελλε διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ νὰ δώσῃ νέαν ὄθησιν καὶ ζωὴν εἰς τὸ ἔθνος ὑπὸ τὸ παγερὸν πνεῦμα κλίνον ξενικῆς μιμήσεως καὶ κοινωνικῆς δουλοφροσύνης. «Εἶθε νὰ καταστρέψῃ ὁ κύριος, ἐπιφανεῖ που μονολογῶν ὁ ἦρως αὐτοῦ ἐν τῇ κωμωδίᾳ, εἶθε νὰ καταστρέψῃ τὸ ἄπειρον ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ ὅποτον ἐξωθεῖ ἡμᾶς εἰς ἄσκοπον, τυφλὴν καὶ δουλικὴν ἀπομίμησιν. Εἶθε νὰ καταξιώσῃ ἐμπνέων διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἄνδρα τινὰ μὲ καρδίαν, τοῦ ὁποίου ὁ λόγος καὶ τὸ παράδειγμα νὰ δυνηθῶσι νὰ μᾶς ἐπαναγάγωσιν ἀπὸ τῆς θλιβερᾶς ταύτης νοσταλγίας πρὸς τὴν πατρίδα ἄλλων». . . . "Ἦθελεν ὁ ποιητῆς διὰ τῆς εὐχῆς ταύτης νὰ ἴδῃ ἀναζωπυρούμενον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, νὰ ἴδῃ τὸ ἰθαγενὲς πνεῦμα γειρόμενον ἀπὸ τῆς ραστώνης καὶ τῆς δουλείας, ὑπὸ τὰ σάβανα τῆς ὁποίας διετέλει περιβεβλημένον, καὶ νὰ γονυπετήσῃ ἀναμφιβόλως πρὸ τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ ἀποκαλυπτομένου· ἀλλ' οὐδεμίαν φωνήν, οὐδεμίαν ἀκρόασιν ἀπὸ τῆς ληθαργούσης ἐθνικῆς συνειδήσεως.

Καὶ ἡ ρωσικὴ κοινωνία, ὅτε μὲν γονυκλινὴς πρὸ τοῦ εἰδώλου τοῦ αὐτοκράτορος, ὅτε δὲ πρὸ τῶν πλαγγόνων τοῦ ξενικοῦ πνεύματος ἀνέμενεν ἐν τούτοις τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ ὀστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων αὐτῆς ἔμελλε νὰ δώσῃ τὴν πρώτην ὄθησιν εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν κίνησιν τοῦ ἔθνους, ἐξάγων αὐτὸ ἀπὸ τῆς ραστώνης καὶ τῆς ἀκινήσιας.

Ἦτο ἡ ἐποχὴ τοῦ 1840· χρόνοι ζωηρᾶς ἐργασίας ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ, δυσοίωνα προοίμια τῆς κινήσεως ἐκείνης, ἥτις ἔμελλε ν' ἀπολήξῃ εἰς

1 Ὁ Ρῶσος ἦτο ἀγέρωχος ἐπὶ τῷ Τσάρῳ αὐτοῦ· μόνον περὶ αὐτοῦ ἐλάλουν ἅπαντες, πᾶσα δὲ αὐτοῦ πράξις ἢ σχῆμα ἐσημειούντο ὡς τοσαῦτα σπουδαιότατα συμβεβηκότα. Ἐν μειδιάμα τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἐπίφθονος ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ εὐνοία, αὐστηρὸς τις δὲ αὐτοῦ λόγος ἐπέφερε τὸ ἀποτέλεσμα κεραυνοῦ, πάσης φαντασίας συγκεντρουμένης περὶ τὸ μοναδικὸν τοῦτο κέντρον· ἰδεῶδες τῆς κοινωνίας ἦτο ἡ προσέγγισις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡ ἀξίωσις τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ χαρίτων. Οὕτως ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πρωτευούσαις ἕως καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀντήχει ἀσίποτε ἀδιάκοπος συμφωνία ἐπευφημιῶν διὰ πᾶσαν λέξιν ἢ πρᾶξιν τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου. (Schédo-Ferroti *Le Nihilisme en Russie*, 15).

τὴν ἐπανστάσιν τοῦ 1848. Ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης διαφκίνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τὰ σημεῖα τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης σκοτεινά, ἀπειλητικὰ διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀρχοντος καθεστῶτος: Ἐν Γαλλίᾳ μὲν αἱ ποικίλαι κοινωνιστικαὶ καὶ πολιτικαὶ σχολαί, αἵτινες δὲν ἔπαυσαν ὑποσκάπτουσαι τὰ θεμέλια τῆς κοινοβουλευτικῆς πολιτείας, ἧτις διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ 1830, διὰ τοῦ Λουδοβίκου Φελίππου καὶ τοῦ Γκυζώτου εἰσήγε τὴν Γαλλίαν εἰς νέας ἱστορικὰς τρίβους, καθιερώσασα ἐπὶ τέλους, κατόπιν τοσοῦτων δοκιμασιῶν καὶ ἐπαναστάσεων, τὸ κῆρος καὶ τὴν σημασίαν τῆς λεγομένης τρίτης τάξεως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Ἐν Γερμανίᾳ τὰ νέα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ κόμματα, τὰ ἀποτελεσθέντα ἐκ τῆς μεγάλης πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ζυμώσεως, ἧτις ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἀλλοιώσει τὸν ἐθνικὸν βίον κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἡ *Νέα Γερμανία* καὶ οἱ περὶ τὴν ἀριστερὰν τῆς σχολῆς τοῦ Ἐγέλου πτέρυγα δημοκρατικοί. Ἐν τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ ἡ σχολὴ τῆς *Νέας Ἰταλίας*, ζητοῦσα τὴν ἐνότητα τῆς πατρίδος διὰ παντὸς μέσου καὶ μὴ ἀπισθοχωροῦσα ἀπέναντι οὐδενὸς κωλύματος, καὶ αὐτὴν τὴν δολοφονίαν διδάσκουσα χάριν τῆς πραγματώσεως τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐτῆς ιδεώδους: πάντα ταῦτα καὶ ἕτερα ἀνάλογα φαινόμενα ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ τῆς Εὐρώπης ὀρίζοντος δὲν παρήρχοντο ἀδιαφόρως ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ρωτικῆς κοινωνίας, ἧς ἡ ἀνωτάτη τάξις, ἀνατρεφομένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς ἐπανερχομένη εἰς Ρωσίαν τὰς ἐντυπώσεις τῶν νέων δογμάτων, ὑφ' ὧν ἐλικνίζετο τότε ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία: καὶ βαθμηδὸν ἡ ἰδέα τῆς πνευματικῆς ἀπολυτρώσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνεξαρτησίας ἐπὶ βάσεων συμφώνων πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς νέας ἱστορίας εὔρε καὶ ἐν Ρωσίᾳ τοὺς προφήτας αὐτῆς καὶ τοὺς προσηλύτους, οἵτινες ὁσημέραι πληθυνόμενοι καὶ κρατυνόμενοι ἐν τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ἐργασίᾳ ἔδωκαν τὸ πρῶτον σύνθημα τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐν τῇ χώρᾳ ζωῆς καὶ κινήσεως.

Πρώτιστος πάντων ὑπῆρξεν Ἀλέξανδρος ὁ Χέρτσεν. Γόνος ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας, εὐφυέστατος καὶ ζωηρότατος, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀνωτέρα φιλοσοφικὴ διάνοια, ἀξία κρείττονος ἐποχῆς καὶ κοινωνίας, εἰς τῶν μεγίστων συγγραφέων τῆς Ρωσίας, ἐφάμιλλος πρὸς τὸν Ἰωσήφ Μαρξίνην ἐπὶ τῇ ἐπιδράσει, ἣν ἔσχεν ἐπὶ τοῦ δημοσίου φρονήματος καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐξεγέρσεως καὶ αὐτοσυνειδησίας τῆς πατρίδος του, Ἀλέξανδρος ὁ Χέρτσεν, ζητῶν τὴν ἀναγέννησιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐκτραχυνθεὶς ἐκ τῶν διωγμῶν καὶ τῶν προγραφῶν, ἔρριψε πρώτῳ τὸν σπῆρον τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τῇ διανοίᾳ τῆς ρωτικῆς κοινωνίας, εἰ καὶ μὴ πρεσβεύσας δὲ καθ' ὀλοκληρίαν τὰς ἀνατρεπτικὰς τῶν συγχρόνων μηδενιστῶν τάσεις, δύναται οὐχ ἤτσον νὰ θεωρηθῇ ὡς πρῶτος δοὺς ὄθησιν εἰς τοὺς θεωρητικούς τῆς μηδενιστικῆς αἵρέσεως, ἧτις ἀπὸ τινος χρόνου λυμαινεται μέχρι γαγγραίνης τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν ὀργανισμὸν τῆς Ρωσίας.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Χέρτσεν καθίστατο γνωστός ἐν τῇ ρωσικῇ δημοσιότητι διὰ τῶν πρώτων αὐτοῦ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Iscander συγγραμμάτων, ἐν οἷς ἐπιστολαὶ περὶ τῆς σπουδῆς τῆς φύσεως, γεγραμμέναι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῆς νεοεγγλεϊανῆς φιλοσοφίας, ὡς καὶ διὰ τοῦ μυθιστορήματος αὐτοῦ *Τίς πταίει*, καὶ κατελάμβανεν ἀμέσως διαπρεπῆ ἐν τῇ οἰκείᾳ φιλολογίᾳ θέσιν, τὸ ρωσικὸν πνεῦμα ἤρξαστο ἔτι μᾶλλον συγκινούμενον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ξένων ἰδεῶν ἐρχομένων κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας. Αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι ἐν Γαλλίᾳ μὲν τῶν Σαιν-Σιμωνιστῶν καὶ τῶν ποικίλων αὐτῶν διακλαδώσεων, ἐν Γερμανίᾳ δὲ τῶν διαφόρων τάσεων τῆς ἐν ἀποσυρθεσὶ ἤδη διατελούσης σχολῆς τοῦ Ἐγέλου καὶ ἰδίως τῆς περὶ τὸν Strauss, τὸν Feuerbach, τὸν Max Stirner, τὸν Κάρολον Μαρκ ἀριστερᾶς αὐτῆς πτέρυγος, ἀποπνέουσαι τὸν κόρον τοῦ καθεστῶτος, προκηρύττουσαι τὴν ἀνατροπὴν καὶ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ παρηκμακότος ἐν Εὐρώπῃ βίου ἐπὶ νέων βάσεων θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν, ἐτύγχανον ἀμέσου ἀποδοχῆς καὶ πολιτογραφήσεως ἐν τῇ ἐξεγειρομένῃ ἤδη καὶ διψῶσῃ πρὸς νεωτερισμοὺς καὶ μεταρρυθμίσεις ρωσικῇ κοινωνίᾳ. Διὰ τῆς εἰσβολῆς ταύτης τῶν καινοφανῶν τούτων θεωριῶν ἐν Ρωσίᾳ ἤρξαστο καὶ ἐνταῦθα ἀναπτυσσόμενος πνευματικὸς τις βίος, αἴσιος οἰωνὸς καὶ προάγγελος νέας τάξεως ἐν τῇ πατρίδι τῶν Τσάρων. Ἡ φιλολογικὴ ἐκείνη κίνησις, ἣτις ἄμα ἀρξάμενη κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος τούτου δι' ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Pousckin καὶ ὁ Καραμζῖνος, εὐρωπαϊκαὶ ἐπισημότητες, εἶχε σταματήσῃ ἄμα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσει τοῦ Νικολάου, καθίστατο καὶ πάλιν ζωηροτέρα μετὰ τὸ ἔτος 1840. Τῆς νέας δὲ ταύτης πνευματικῆς κινήσεως ἐξαχώτατοι ἀντιπρόσωποι παρίστανται ὁ Belinsky, ἀγέρωχος χαρακτήρ, κριτικὸς νοῦς πρώτης τάξεως ἄξιος νὰ διαπρέψῃ ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ, μισῶν μέχρι μανίας τὸ σύστημα τῆς ρωσικῆς δεσποτείας, ὁ Τσερνικέφσκις, ὅστις πρῶτος διετύπωσεν ἐλευθέρως ἐν ρωσικοῖς βιβλίοις τὰς κοινωνιστικὰς θεωρίας, καὶ ὑπὲρ πάντας τούτους ὁ Χέρτσεν, ὅστις διὰ τῆς ἀκαμάτου αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος ἔδωκε τὴν πρώτην ὄθησιν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἤδη ταράττουσαν τὴν Ρωσικὴν κοινωνικὴν ζύμωσιν.

Ὁ Χέρτσεν ἐγεννήθη τὸ 1812. Νέος ἔτι τὴν ἡλικίαν κατελήφθη ὑπὸ ζωηροῦ αἰσθήματος μίσους καὶ ἀντιπαθείας κατὰ τοῦ ἀρχοντος ἐν Ρωσίᾳ δεσποτικοῦ συστήματος. Ἐξορισθεὶς τῆς πατρίδος ἕνεκα τῶν ἐλευθέρων αὐτοῦ τάσεων, ἐπανελθὼν μετὰ τινὰ χρόνον, ἀλλ' ἐξορισθεὶς καὶ πάλιν, ἀποκατέστη ὀριστικῶς ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ὅθεν παλαιῶν μετὰ τόλμης κατὰ τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως, κατέστη ἐν βραχεῖ διαστήματι χρόνου εἰς τῶν περιφανεστάτων ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστατικῆς Εὐρώπης, συνεργαζόμενος εἰς τὴν ἰδέαν καθολικῆς τινος ἀνατροπῆς μεθ' ὄλων τῶν ἐπιφανῶν ναυαγίων τῆς ἐπαναστατικῆς τοῦ 1848 θυέλλης, μετ' ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Ματσίνης, ὁ Κοσσούθ, ὁ Ledru-Rollin, ὁ Κάρολος Μαρκ καὶ ὁ Arnold Ruge. Ἐν ἔτει 1850 ἐδῆ-

μοτίευσε τὸ σπουδαιότατον τῶν ἔργων του, *de l'autre Rive*, βραθεῖαν προξενήσαν ἐν Εὐρώπῃ ἐντύπωσιν. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἦτο συλλογὴ πολιτικῶν ἐπιστολῶν καὶ μελετῶν περὶ τῶν γεγονότων τῶν ἐτῶν 1848 καὶ 1849, ὁμολογία τῆς πολιτικῆς πίστεως τοῦ προγεγραμμένου συγγραφέως, σπαραξικάρδιος κρχυγὴ ἀλγούσης ψυχῆς καὶ καρδίας ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ τοσούτων ἐλπίδων, αἵτινες διηγέρθησαν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ καὶ αἵτινες ἤδη ἐμαραίνοντο ὑπὸ τὴν παγετώδη πνοὴν τῆς ἀντιδράσεως, ἣτις καταπνεύσασα ἐκ Ρωσίας, εἶχεν ἀποπήξει πᾶσαν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν τοῦ δημοσίου πνεύματος καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Καὶ ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις ταύτας ἀγρίας ὀδύνης ἔγραφε τὰ ἀκόλουθα: «Θέλω διατρέξει τὸν κόσμον ἠθικὸς ἐπαίτης· μάλιστα· ἀλλὰ θέλω ἐκρίζωσει καθ' ὁλοκληρίαν ἀπάσας τὰς παιδικὰς ἐλπίδας, ἀπάσας τὰς ὄνειροπολίαις τῆς νεότητος· καὶ θέλω ὑποβάλλει ἀπάσας εἰς τὸ κριτήριον τῆς ἀδικροφθοροῦ λογικῆς. Ἡ ἐλευθερία οὐδέποτε θέλει εἰρηνεύσει, ἐφ' ὅσον πᾶσα θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ σύλληψις δὲν καταστῆ ἀπλῶς ἀνθρωπίνη καὶ δὲν ὑποταγῆ εἰς τὴν κριτικὴν καὶ εἰς τὴν ἀρνησιν. . . .». Ἐν τινι δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1850 ἐκδοθέντι συγγράμματι του *Lettres sur la France et l'Italie* προλέγων τὴν ἔλευσιν στρατιωτικοῦ δεσποτισμοῦ, ἐπάγεται ἀκολούθως τὸν πόλεμον τῶν πτωχῶν κατὰ τῶν πλουσίων διὰ τῶν ἐπομένων: «Ὁ θυελλώδης, τρομερὸς, αἰμοσταγῆς, ἀδικος κοινωνισμὸς θέλει πκρέλθει μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ ἀτμοῦ. Τότε ἐν τῷ μέσῳ τῶν κεραυνῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν, ὑπὸ τὴν λαμπηδόνα τῶν καιομένων ἀνακτόρων, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν ἐργαστασίων καὶ τῶν δικαστηρίων, ὡς ἐπὶ νέου Σινᾶ, θέλουσιν ἐπιφανῆ νέα ἐντολαί, νέος δεκάλογος μετὰ ζωηρῶν σημείων. Ὁ χαρακτηρ τῆς ἀγωνιώσης γηραιᾶς Εὐρώπης ἀρχεται ἤδη ἀκριβῶς ὀριζόμενος. Θέλει φονεύσει αὐτὴν ἢ δουλεία, τὸ *Statu quo*, ἢ βυζαντιακὴ νόσος· ὄφελε νὰ φονευθῆ ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐδείχθη ἀναξία τοῦ θανάτου τούτου. Ἡμέραν τινὰ Κοζάκος τις τοῦ Δὸν θέλει ἔλθει ἐξεγείρων τοὺς Παλαιολόγους τούτους καὶ τοὺς Πορφυρογεννήτους, ἂν δὲν ἐξηγέρθησαν ἤδη ὑπὸ τῆς σάλπιγγος τῆς τελευταίας κρίσεως τῆς Νεμέσεως τοῦ λαοῦ, ἀπαγγελλούσης κατ' αὐτῶν τὴν ἐκδικητικὴν τοῦ κοινωνισμοῦ ἐτυμηγορίαν. . . .». Ἐξορισθεὶς τῆς Γαλλίας ἔνθα ἐπὶ τινὰ χρόνον διέτριψεν, ὡς συνεργάτης καὶ συνένοχος τοῦ κοινωνιστοῦ *Proudhon*, μετέβη εἰς Ἀγγλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γενεύην, ἔνθα ἤρξατο τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιωνύμου ἐπαναστατικοῦ φύλλου του ἐν ρωσικῇ γλώσσῃ γραφομένου καὶ ἔχοντος τὸν τίτλον *Κώδων* καὶ τὴν ἐπιγραφὴν *Νίκος υοσο* καὶ *Γῆ καὶ ἐλευθερία*, τὸ φοβερόν τοῦτο σήμερον ἐν Ρωσίᾳ σύμβολον τῶν μηδενιστικῶν προκηρύξεων. Μεθ' ὅλας τὰς προφυλάξεις καὶ τὴν αὐστηρότητα τῆς Ἀστυνομίας ὁ *Κώδων* εἰσῆρχετο λαθραίως καὶ τακτικώτατα εἰς Ρωσίαν, ἢ δὲ ἐπίδρασις αὐτοῦ ὑπῆρξε τεραστία ἐφ' ὅλων τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, οὕτως ὥστε ἐν βραχεῖ χρόνῳ ὁ προγεγραμμένος ἰδεολόγος τοῦ *Κώδωνος* κατέστη ὁ ἀσπρονδύτατος κριτικὸς καὶ πολέμιος τοῦ ἀρχοντος ἐν Ρωσίᾳ κυβερνητικοῦ συστήματος.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ ἐπαναστάσεις διεκφεύγουσι τῶν χειρῶν τῶν πρώτων αὐτῶν ὀδηγῶν καὶ ὑποκινητῶν, ἰδίαν λαμβάνουσαι τροπὴν καὶ διεύθυνσιν, ἀπρηχαιρετῶσαι δὲ τὸν λόγον καὶ τὴν σκέψιν καὶ παραδιδόμεναι εἰς τὰ ἔνστικτα καὶ τὰ πάθη, τὰ ἀναπτυσσόμενα ὑπὸ τῶν συμφερόντων τῆς ἡμέρας καὶ τῶν περιστάσεων. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῷ ἐπαναστατικῷ σταδίῳ τοῦ Χέρτσεν. Δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος, καὶ ὁ προφήτης τῆς ἐρημώσεως, ὁ προγεγραμμένος συγγραφεὺς τοῦ κώδωνος ἠσθάνετο ἑαυτὸν ἀνίκανον πλέον νὰ συγκρατήσῃ τὸν κλῦδωνα, ὃν ἀπὸ τῶν ἀσκῶν αὐτοῦ εἶχεν ἐκχύσει κατὰ τῆς κεφαλῆς τῆς πατρίδος του, ἣν ἐλυμαίνετο ἤδη ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ὁ πυρετὸς τῆς ἐπαναστατικῆς ιδέας, μυρίων ἐξεγερθέντων ἐν τοῖς στέρνοις αὐτῆς πόθων χιμαιρικῶν, ἀπραγματοποιήτων ὑπὸ πᾶσαν λογικὴν καὶ ἐλευθέρων κυβέρνησιν, πολλῶ μᾶλλον ὑπὸ τὴν ὀπισθοδρομικὴν καὶ πολεμικὴν πάσης προόδου καὶ ἐλευθερίας κυβέρνησιν τοῦ Τσάρου. Ἐν ἔτει 1871, μετὰ τὸν θάνατόν του, ἐγένετο νέα, γαλλικὴ ἤδη ἔκδοσις τοῦ ἀρίστου ἴσως τῶν συγγραμμάτων του Ἐπὶ τῆς ἀλλῆς ἀκτῆς, ἐν ἣ προσητέθησαν καὶ ἀνέκδοτοί τινες ἐπιστολαὶ πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ, αἵτινες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ ὑστάτη πολιτικὴ διαθήκη τοῦ Χέρτσεν. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἀνευρίσκόμεν τὸ μυστήριον τῆς ἐσωτερικῆς πάλης, ἣτις ἀπησχόλησε τὰς τελευταίας ἡμέρας αὐτοῦ καὶ ἣτις ἀπεχώρισεν αὐτὸν πάσης κοινῆς συμπράξεως καὶ συνεργείας μετὰ τῶν τέως φίλων του. Ἀληθῶς καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις τὸ κοινωνικὸν ζήτημα, τὸ ζήτημα τοῦτο τοῦ μέλλοντος, εἶναι τὸ αἰποτε ἐπισχολοῦν τὴν σκέψιν αὐτοῦ. Ἐν τούτοις *quantum mutatus ab illo!* δὲν ζητεῖ πλέον τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐρήμωσιν, ἵνα ἀνιδρύσῃ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τὸν κοινωνικὸν αὐτοῦ κόσμον τοῦ μέλλοντος· ἡ πείρα ἐδίδαξεν ἤδη αὐτὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα εἴκοσιν ἔτη, ὅτι δὲν ἐπέστη εἰσέτι ἡ ὥρα εὐθέτου λύσεως τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος, ἐν ἐπιστολῇ δὲ πλήρει ἐμβριθῶν σκέψεων καὶ παρατηρήσεων ἐπιφωνεῖ ἐπὶ τέλους :

«Οὐδεὶς εὐθύνεται διὰ τὰ ἀτοπήματα τῆς συγχρόνου κοινωνικῆς καταστάσεως· πᾶσα δὲ ποινὴ ἤθελεν εἶναι ἐπίσης μωρὰ, ὅσον καὶ ἡ μαστίγωσις τῆς θαλάσσης ὑπὸ τοῦ Πέρσου βασιλέως, εἴτε τοῦ κώδωνος ὑπὸ Ἰβάν τοῦ τρομεροῦ. Εἰσαγγελίαι, δίκαι, ποιναὶ, πάντα ταῦτα εἶναι κατώτερα τῆς πνευματικῆς ἡμῶν ἀναπτύξεως. Τὰ γεγονότα δέον νὰ μελετῶνται ὑπὸ τὴν ἀπλουστέραν, ὑπὸ τὴν φυσιολογικὴν αὐτῶν ἔποψιν, ν' ἀφίνηται δὲ παρερχόμενον τὸ ἐγκληματικὸν αὐτῶν σημεῖον, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς κατισχύει, ἐπισκοτίζον διὰ προμεμελετημένων συνωμοσιῶν πᾶσαν συνεννόησιν διὰ τῆς ἀναμίξεως προσωπικῶν παθῶν μετὰ τῆς καθολικῆς ὑποθέσεως καὶ διὰ τῆς πονηρᾶς ἔνεκα ἀκουσίων συμβεβηκότων ἀλλοιώσεως . . . Ἡ νέα τῶν πραγμάτων τάξις οὐ μόνον ὀφείλει νὰ περισώσῃ πάντα τὰ σωτηρίας ἀξία, ἀλλ' ὀφείλει ἐπίσης νὰ ἐπιτρέψῃ ἐλευθέρων κίνησιν εἰς πᾶν ὅ,τι δὲν ἐνόχλει αὐτήν, οὐδ' εἶναι ἑτερογενὲς καὶ ἰδιοφυές. Οὐαὶ εἰς τὴν ἐπαγνάστασιν, ἣτις πτωχὴ

τὸ πνεῦμα καὶ τὸ τεχνικὸν αἴσθημα ἤθελε δημιουργήτει ἐν ἀνικρὸν ἐργαστήριον ἐξ ὄλου τοῦ παρελθόντος καὶ ἐξ ὄλων αὐτῆς τῶν κατακτήσεων, καὶ τῆς ὁποίας πάντα τὰ πλεονεκτήματα ἤθελον ὑφίστασθαι ἐν τῇ διατροφῇ, καὶ μόνον ἐν ταύτῃ! Δὲν πιστεύω σπουδαίως τοὺς ἀνδρας ἐκείνους, οἵτινες προκίροῦνται τὴν ἀνατροπὴν καὶ τὴν σκαιὰν βίαν ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν αἰρετοκρισίαν. . . Τὸ κήρυγμα εἶναι ἀναγκαστικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀκατάπαυστον κήρυγμα, ἂν τοῦτο πρὸς ἀγαθὸν τείνει σκοπὸν, ἀπευθυνόμενον ἐπίσης εἰς τὸν ἀρχιτεχνίτην ὡς καὶ εἰς τὸν ἐργάτην, εἰς τὸν κάτοικον τῆς πόλεως ὡς καὶ εἰς τὸν χωρικόν. . . " Ἄλλοτε, περικυκλωμένος ὑπὸ πτωμάτων, ὑπὸ κατηρειπωμένων οἰκιῶν καὶ οἶνον ἐν πυρστῷ διατελῶν ἐπὶ τῷ τουφεκισμῷ τῶν αἰχμαλώτων, προεκάλουν εἰς ἐκδίκησιν ἀπὸ πάσης καρδίας καὶ πάσης ψυχῆς τὰς ἀγρίας δυνάμεις πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἀρχαίου ἐνόχου κόσμου, μὴ μεριμνῶν περὶ τοῦ μέλλοντος γενέσθαι. Ἄλλ' ἔκτοτε παρῆλθον εἴκοσιν ἔτη. Ἐπῆλθεν ἡ ἐκδίκησις ἀλλ' ἀπ' ἄλλου σημείου κατῆλθεν ἄνωθεν. Οἱ δὲ λαοὶ ὑπέστησαν τὰ πάντα, διότι οὔτε τότε οὔτε βραδύτερον κατενόησάν τι. Μακρὸς καὶ ὀδυνηρὸς μεταξὺ χρόνος παρέσχεν εὐκαιρίαν εἰς τὴν κατεύνασιν τῶν παθῶν καὶ εἰς τὴν ἐμβρίθειαν τῶν σκέψεων. Οὔτε ἐν οὔτ' ἐγὼ ἐπροδῶταμεν τὰς πεποιθήσεις μας, ἀλλὰ διατελοῦμεν ἤδη ἄλλως ἔχοντες ἐνώπιον τῶν πραγμάτων. Σὺ μὲν φέρεσαι πρὸς τὰ πρόσω, ὡς ἄλλοτε, μετὰ τοῦ πάθους τῆς καταστροφῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ βλέπεις δημιουργικόν τι πάθος, καὶ κατακόλλεις πάντα τὰ κωλύματα, μόνον ἐν τῷ μέλλοντι σεβόμενος τὴν ἱστορίαν. Ἄλλ' ἐγὼ δὲν πιστεύω πλέον εἰς τὰς ἀρχαίας ἐπαναστατικὰς ἀτραπούς, προσπαθῶ δὲ νὰ κατανοῶ τὴν ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἐν τῷ παρόντι πορείαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἵνα ὅσον τὸ ἐνὸν συμβαδίζω μετ' αὐτῆς, μὴ παλινδρομῶν καὶ μὴ προβαίνων τοσοῦτω μακρὰν, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ με ἀκολουθήσωσιν οἱ ἄνθρωποι». . .

Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως ἐν Ρωσίᾳ, ἣτις ὑπὸ τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ *Μηδενισμοῦ*, ἀγνωστον ἔτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δράσεως τοῦ Χέρτσεν, ἀπασχολεῖ τὸ δημόσιον πνεῦμα ἐν Εὐρώπῃ. Τοῦ ἀθλητοῦ τῆς κοινωνικῆς ταύτης πάλης καταβάλλοντος ὑπὸ τὴν σκηνὴν ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῆς κοπώσεως, νέα ἤδη στοιχεῖα ἀνεφάνησαν, νέοι δρώντες παράγοντες τῆς κοινωνικῆς ἀνατροφῆς. Ἡ ἐγελειανὴ φιλοσοφία, ἣτις τέως ἐκράτει τὰ σκῆπτρα ἐν Ρωσίᾳ, ἐπαλαιώθη ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει τῆς νεότητος· ἡ σκέψις, ἣτις ἄλλοτε ἐνέπνευσε καὶ ἐπαιδαγώγησε τὰ τολμηρὰ ἐκεῖνα πνεύματα τῆς πρώτης ἐπαναστατικῆς περιόδου, ἐθεωρεῖτο ἤδη νεκρὰ ἐν τῇ ἀπόψει τῆς νέας γενεᾶς, ἡ *Φαινομενολογία* τοῦ *Πνεύματος* τοῦ *Ἐγγέλου* ἐλογίζετο πνευματικὸν παραλήρημα, ἀξία νὰ ἀποτεθῇ ἐν τινι φρενολογικῷ μουσεῖῳ μετὰ τῶν ἐπισωζομένων κειμηλίων ἀρχαίων θρησκευμάτων καὶ φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἡ δ' ἀπακισιόδοξος φιλοσοφία τοῦ *Schopenhauer* καὶ τοῦ *Hartmann*, ἡ ὑλιστικὴ ἀποψις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου κατὰ

τὸν *Vogt*, τὸν *Moleschott* καὶ τὸν *Buchner* ἐγένετο ἡ ἱερὰ βίβλος τῆς νέας ἐπαναστατικῆς γενεᾶς, ἣτις ὑποβαλοῦσα τὰ πάντα εἰς τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ἀνάλυσιν, ἐκ συστήματος οὐχὶ ἵνα δημιουργήσῃ ἀλλ' ἵνα ἀρνηθῇ καὶ καταστρέψῃ, ἀντὶ πάσης ἠθικῆς ἀρχῆς, ἀντὶ παντὸς κοινωνικοῦ δόγματος ἠρκέσθη ν' ἀναγράψῃ ὡς σύμβολον τῆς ἰδίας αὐτῆς ὁμολογίας, ἐν τεράστιον **Μηδέν**, σύνθημα καταστροφῆς, ἐν τῷ πυρετῷ τῶν ἐκστατικῶν αὐτῆς ὀνείρων λησμονήσασα πᾶσαν ἐννοίαν ἀνθρωπίνης δημιουργίας.

B'.

Ἐν τῷ οἴστρῳ τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ ἀπαισιοδοξίας, ὑπ' ἧς συνήθως καταλαμβάνετο ὁ Ἀρθούρος *Schopenhauer*, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ συγχρόνου πεσσιμισμού, ὁ ἐν τοῖς σκοτεινῆς δάσεσι τῆς Γερμανίας παραπλανηθεὶς οὗτος *Βραχμάν*, κατὰ τὴν ἔκφρασιν Γάλλου ἀνδρὸς γνωρίσαντος αὐτὸν ἐκ τοῦ σύνεργου, οἶονεὶ τυχὼν μετουσιώτεως ἐν τῷ σώματι Γερμανοῦ φιλισταίου, ἔλεγε συνήθως κατόπιν πλουσίου δείπνου μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης τὴν σκέψιν αὐτοῦ καὶ τὸν λόγον πικρίας καὶ εἰρωνείας: «Ἡ εὐδαιμονία εἶναι ὄνειρον, μόνη δὲ ἡ δυστυχία εἶναι πραγματικότης· δοκιμάζω ἤδη τοῦτο ἀπὸ ὀγδοήκοντα ἐτῶν. Καὶ δὲν γινώσκω ἄλλο τι ἢ νὰ ἐγκαρτερῶ λέγων κατ' ἑμαυτὸν, ὅτι αἱ μὲν μυῖαι ἐγεννήθησαν ἵνα καταβιβρώσκονται ὑπὸ τῶν ἀραχνῶν, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἵνα καταβιβρώσκωνται ὑπὸ τῆς ὀδύνης». Καὶ ἀλλοχρῶς: «Ἡ ζωὴ εἶναι θῆρα ἀκατάπαυστος· πόλεμος ὄλων ἐναντίον ὄλων· εἶναι φυσικὴ τις ἱστορία τῆς ὀδύνης οὕτω συνοψιζομένη: Ποθεῖν ἄνευ λόγου, αἰετοποτε πάσχειν, αἰετοποτε παλαίειν, εἶτα θνήσκειν καὶ οὕτω καθεξῆς ἐπὶ αἰῶνας αἰώνων, μέχρις ὅτου ὁ φλοιὸς τοῦ ἡμετέρου πλανήτου ἐκλεπισθῇ εἰς μυρία τεμάχια. . . .¹». Τὰ ἀπαίσιμα ταῦτα ῥήματα τοῦ μισανθρώπου φιλοσόφου τοῦ Φραγκοφορτίου ἐκφράζουσιν ἐπαρκῶς τὴν σκέψιν καὶ τὰς τάσεις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τῆς νεωτέρας γενεᾶς ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ τάσις δὲ αὕτη δὲν εἶναι τυχαῖον τι γεγονός, ἀλλὰ βεβητὸν ψυχολογικὸν φαινόμενον διατυποῦν τὴν νοσηρὰν κατάστασιν, ἐν ἣ διατελεῖ κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἑκατονταετηρίδας τὸ δημόσιον πνεῦμα ἐν Εὐρώπῃ.

Ἡ μισανθρωπικὴ κατάστασις μιᾶς κοινωνίας ἐπιφαίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν χρόνοις ἠθικῆς ἀπογοητεύσεως ἢ κοινωνικῆς ἀποσυνθέσεως, ἐκφράζουσα κατ' ἐξοχὴν ἐποχὴν μεταβάσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ φύσις τῆς φιλοσοφίας τῶν τελευταίων τούτων χρόνων, ἀπόρροια τῆς ἠθικῆς καὶ ψυχικῆς καταστάσεως τῆς συγχρόνου Εὐρώπης, ἀναβιβάσασα εἰς σύστημα καὶ διατυπώσασα εἰς ἀξιώματα τὰ φλογερὰ αἰσθήματα, τοὺς ἀπραγματοποιήτους πόθους, ὑπ' ὧν κατατρύχεται ἡ ἡμετέρα γενεὰ, ἐνέχυσεν τὸν δισταγμὸν, τὴν ἀπελπισίαν, τὸν θάνατον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας· ἐντεῦθεν ἡ ἠθικὴ ἐρήμωσις, ἣτις σή-

¹ Schopenhauer's *Die Welt als Wille und Vorstellung*.

μερον διήκει δι' ὄλων τῶν ἐκφράσεων τῆς φιλοσοφίας, τῆς φιλολογίας, τῆς τέχνης, ὁ γυμνὸς ἐκεῖνος ὕλισμὸς, ὁ περιορῶν πᾶν τὸ ἀληθῶς ὑψηλὸν καὶ μέγα, προκηρύττων καθ' ἐκέστην ὡς Θεὸν αὐτοῦ τὸν Μολόχ τῆς αὐταρκείας τῶν αἰσθήσεων καὶ θυσιάζων πᾶν εὐγενὲς αἰσθημα, πᾶσαν ἰδανικοῦ σύλληψιν εἰς τὴν Ἀστάρτην τῆς ἀπολαύσεως καὶ τῆς ἡδυπαθείας, ἥτις δεσπόζει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐφ' ὄλων τῶν προϊόντων τοῦ νεωτέρου πνεύματος. Ὅστις ἀναμιμνήσκειται εἰσέτι τὰ ὑψηλὰ ἐκεῖνα ὄνειρα, ἅτινα ἐγοήτευσαν τὰς πρώτας τοῦ αἰῶνος τούτου δεκαετηρίδας, καὶ ἀποστρέφων ἀπ' αὐτῶν τὰ βλέμματός του ρίψη αὐτὰ ἐπὶ τῆς σκληρᾶς πραγματικότητος τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, θέλει κατανοήσῃ καὶ θέλει δικαιολογήσῃ τὰ αἰσθήματα, ὑφ' ὧν διαβιβρώσκειται ἡ γενεὰ αὕτη, τὴν ἔλλειψιν παντὸς ἰδανικοῦ ἐν τῇ σκέψει αὐτῆς καὶ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ, τὴν ἀπογοήτευσιν, ἥτις ὁσημέρχι ἐκφαίνεται ἐν πάσῃ μορφῇ καὶ διατυπώσει τοῦ νεωτέρου βίου. Τὸν φιλοσοφικὸν ἰδανισμὸν τοῦ παρελθόντος, ὑφ' οὗ ἐνεπνεύσθη πρό τινων ἔτι δεκαετηρίδων καὶ ἐπιστήμη καὶ τέχνη, διεδέχθη ἄκρτος ὕλισμὸς, ἀρνούμενος πᾶσαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πνευματικότητα καὶ ἀνωτέραν ἀποστολὴν, συντρίβων τὰ ἰδεώδη αὐτῆς, ὑποτάσσων τὰ πάντα, καὶ ἠθικὴν καὶ πνευματικότητα εἰς τοὺς ἀναποδράστους νόμους τῆς ἀνάγκης. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐξουδενώθη, ἡ φαντασία μετρηθεῖσα μὲ τὸν πῆχυν ἐμπειρικῆς φυσιολογικῆς ἀναλύσεως κατεχλευάσθη καὶ διετυπώθη ὡς ἀπόρροια νοσηρᾶς τῶν ἐγκεφαλικῶν νεύρων καταστάσεως. Τὸ βιβλίον τοῦ *Büchner Kraft und Stoff*, ὁ δεκάλογος οὗτος τοῦ ὕλισμοῦ, 15 μέχρι τῆς σήμερον σχὸν ἐκδόσεις ἐν Γερμανίᾳ, μεταφρασθὲν εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς νεωτέρας γλώσσας, ἐκφράζει κατ' ἐξοχὴν τὸ ᾧδε ὑποδειχθὲν ψυχολογικὸν φαινόμενον τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως τῆς νεωτέρας κοινωνίας. Ἀρνούμενον πᾶσαν ἰδέαν θεότητος καὶ ἐν τῷ φυσικῷ καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ, ὑποστηρίζον τὴν ἀθανασία τῆς ὕλης καὶ τὴν θνητότητα τῆς λεγομένης ψυχῆς, ἥτις διὰ τὸν συγγραφέα οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον ἢ ἀπλῆ τις δύναμις ἢ ιδιότης τῆς ὕλης, τὸ βιβλίον τοῦτο ἔμελλε νὰ δρέψῃ τὰς καλλίστας τῶν δαφνῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ, ὡς συνέβη ἀνάλογόν τι γεγονὸς ἐν τῷ δεκάτῳ ὀγδόῳ αἰῶνι διὰ τὸ βιβλίον ἐκεῖνο τοῦ βαρῶνου *d'Olbach* τὸ σύστημα τῆς Φύσεως.

Αἱ τάσεις αὗται τοῦ αἰῶνος ἐπέδρασαν ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῆς ρωσικῆς κοινωνίας ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐν Εὐρώπῃ. Πλημμελῆς ἐν τοῖς σχολείοις παιδείους, τείνουσα πρὸς θετικὴν τινὰ μόνον ἐκπλήρωσιν ἀνάγκης, οὐχὶ δὲ ἀφορῶσα εἰς τὸν ἠθικὸν σκοπὸν τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως καὶ τελειότητος, ἔλλειψις φαντασίας, ἰδίᾳ τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς, ἐντεῦθεν μείωσις τοῦ αἰσθήματος καὶ ὀλιγωρία τοῦ ἰδανικοῦ, σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, συνεπῶς θετικώτερχι ἀπόψεις καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῷ βίῳ, δισταγμὸς περὶ ἀνωτέρας τινὸς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀπόρροια τυγχάνων τοῦ δεσποτισμοῦ, ὑφ' ὃν διατελεῖ ἡ ρωσικὴ κοινωνία, πάντα ταῦτα συγγέλε-

σαν, ἵνα ἡ νεωτέρη φιλοσοφία, ἐμπειρική καὶ ὑλιστική, οἷα διευτυπώθη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐν Γερμανίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, τύχη ἀκωλύτου εἰσόδου καὶ ὑποδοχῆς ἐν Ρωσίᾳ. Μίαν ἡμέραν ἡ νεότης, μηδὲν τῶν διαβιβρωσκόντων αὐτὴν αἰσθημάτων δυναμένη νὰ ἱκανοποιήσῃ, μηδεμίαν τῶν ἠθικῶν αὐτῆς ἀναγκῶν νὰ ἱκανοποιήσῃ εἰς τὰ ἄρχοντα φιλοσοφικὰ συστήματα τοῦ *Fichte*, τοῦ *Schelling*, τοῦ *Hegel*, ἀπεφάσισε νὰ συντρίψῃ τὰ παλαιὰ ταῦτα εἰδῶλα, τὰ ὅποια οὐδεμίαν ἐκέκτηντο πλέον δύναμιν, καὶ νὰ προσκυνήσῃ τοὺς ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ λατρευομένους νέους θεοὺς, οἷοι ἀνεκρηύττοντο ὑπὸ τῶν νέων προφητῶν τοῦ ὑλιστικοῦ κηρύγματος.

Τὴν ρῆξιν ταύτην τοῦ παρελθόντος πρὸς τὸ παρὸν, τῶν πατέρων πρὸς τοὺς υἱοὺς, βλέπει τις διατυπουμένην ἐν τῇ μυθιστορίᾳ τοῦ Ἰβάν *Turgénjef* πατέρας καὶ υἱοί. Ὁ εὐφυέστερος τῶν ζώντων συγγραφέων τῆς Ρωσίας ἐμελέτησε λεπτομερέστατα τὰ ἐν τοῖς κόλποις τῆς ρωσικῆς κοινωνίας παριστάμενα ἀπὸ τίνος χρόνου ἠθικὰ φαινόμενα καὶ ἀπεπειράθη νὰ ἐξηγήσῃ αὐτὰ, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἐν ἐποχῇ συζητήσεων καὶ πάλης. *Bazarof*, ἥρωσ τοῦ μυθιστορήματος τοῦ *Turgénjef* εἶναι τρόφιμος καὶ ἀπόστολος τῆς νέας πνευματικῆς ἐν Ρωσίᾳ κινήσεως· ἐκτὸς τῆς φυσιολογίας οὐδεμίαν ἄλλην ἀναγνωρίζει ἐπιστήμην· ἡ μέχρι τοῦδε ἄρχουσα ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις φιλοσοφία εἶναι ρωμαντικότης, ἐπάνοδος εἰς τὸ παρελθόν, οὐδὲν κοινὸν μετὰ τοῦ συγχρόνου βίου ἔχουσα, ἡ δὲ ποίησις εἶναι ἀσχολία σχολαίων πνευμάτων· μέμφεται νέον τινὰ ἀναγινώσκοντα τὸν *Puschkin* καὶ συμβουλεύει αὐτὸν νὰ ρίψῃ τὸν ἔθνικόν τοῦτον ποιητὴν τῆς Ρωσίας εἰς τὸ πῦρ χάριν τοῦ *Büchner*, τοῦ ὁποίου τὸ γνωστὸν ἐγχειρίδιον ὀφείλει νὰ καταστή ἡ βάση τῆς νέας ἐπιστημονικῆς καὶ πνευματικῆς μορφώσεως τῆς κοινωνίας¹.

Ἐν τῷ μυθιστορήματι τούτῳ τοῦ *Turgénjef*, δημοσιευθέντι ἐν ἔτει 1869, βλέπομεν κατὰ πρῶτον τὴν διατύπωσιν τῶν μηδενιστικῶν θεωριῶν καὶ τάσεων. — Τίς εἶναι ἡ πίστις σου; ἠρώτησεν ἐν τινι δίκῃ στάσεως κατὰ τῶν καθεστώτων ὁ πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου νέον τινὰ συνωμότην· *Nihil* ἀπεκρίθη ἐπὶ τὸ λατινικώτερον ὁ νέος σπουδαστής, ἐπίδειξιν πολυμαθείας ποιούμενος· ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος τῆς αἵρέσεως· καὶ ὁ *Turgénjef* ἐπεξηγεῖ ἐν τῇ μυθιστορίᾳ αὐτοῦ: «Μηδενιστὴς εἶναι ἀνὴρ, ἐνώπιον οὐδεμιᾶς ὑποκλίνων αὐθεντείας, ἄνευ προηγουμένης δοκιμασίας οὐδεμίαν ἀρχὴν ἀπο-

¹ Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας παρατήρησα περὶ τίνα καταγίνεται· ἀνεγίνωσκε τὸν *Puschkin*. Σὲ παρακαλῶ νὰ καταστήσῃς καταληπτὸν εἰς αὐτὸν ὅτι εἶναι ἀηδὲς βιβλίον. Δὲν εἶναι πλέον νέος καὶ ἔπρεπε νὰ ρίψῃ εἰς τὸ πῦρ πάντα τὰ ράκη. Τίς ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἐνδιαφέρεται ἀκόμη διὰ ῥωμανισμόν καὶ διὰ ποίησιν; Δοὺς αὐτῷ πρὸς ἀνάγνωσιν καλὸν τι βιβλίον.

— Τί λοιπὸν ἠδύνατό τις νὰ δώσῃ εἰς αὐτόν;

— Ἠδύνατό τις ἐπὶ παραδείγματι ν' ἀρχίσῃ μὲ τὴν «Ἰλῆν καὶ τὴν Δύναμιν» τοῦ *Büchner*. (*Väter und Söhne*).

δεχόμενος, ὅσον αὐτὴ καὶ ἂν κατέχει ἐπιφανῆ θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ»¹.

Τί ἐνόει ὁ ἀπόφοιτος σπουδαστῆς τῶν ρωσικῶν ἐκπαιδευτηρίων, ἐπικαλούμενος τὸ μηδὲν ὡς θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτοῦ πίστιν, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ πέλεκυς τῆς δικαιοσύνης βαρῶς ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του; Ἡ πρώτη περίοδος τῆς μηδενιστικῆς ἀπόψεως τῆς κοινωνίας δὲν εἶχε τὴν εὐρεῖαν ἐκείνην σημασίαν καὶ ἔννοιαν, ὑφ' ἣν διεκφάνεται σήμερον ἐν ὅλαις αὐτῆς ταῖς ἀνατρεπτικαῖς τάξεσι διὰ τῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ κατεργαζομένων ἐπαναστατικῶν προγράμμάτων καὶ προκηρύξεων. Ἡ παρθενασιλεία τῶν Τσαρῶν, ἣ ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον μεταμορφώθησα ἀνατολικὴ αὐτὴ θεοκρατία, ἀξιοῦσα ἐαυτὴν ὡς βᾶσιν τῆς κοινωνίας, ἡ διαίρεσις τῶν τάξεων, τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν, ἡ συγκεντρωτικὴ κυβέρνησις ἀπορροφῶσα πᾶσαν τοῦ ἔθνους ζωὴν, πᾶσαν ἀτομικότητα καὶ ἐνέργειαν, δικαιοσύνη ἀσπλαγγνος μέχρις ἀπανθρωπίας, φορολογικὰ βαρύνουσα τὰς ἐργαζομένας τάξεις, πάντα ταῦτα ἐνέπνευσαν ἐν τῇ ἀνεπτυγμένῃ τάξει τῆς κοινωνίας μῖσος μέχρι καταστροφῆς τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καθεστώτος. Βαθμηδὸν τὸ μῖσος τοῦτο κατέληξεν εἰς ἱλιγγον, εἰς νευρικὴν ἔξαψιν, εἰς παραφροσύνην τῆς αἰρέσεως, ὑπὸ τῆς ὑποίας οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς κατελήφθησαν, καθ' ὅσον ἡ νόσος ἐλάμβανεν εὐρυτέρας διαστάσεις. Οὕτως ὑπὸ τὴν καταστρεπτικὴν ταύτην κριτικὴν παρεδόθησαν εἰς τὸ ἀνᾶθημα πάς θεσμὸς καὶ δεσμὸς ἠθικός, ἐφ' οὗ τέως ἐβασίλευτο καὶ συνετηρεῖτο ἡ ἀνθρωπότης. Θρησκεία, κοινωνία, ἠθικός νόμος εἶναι ψευδεῖς συλλήψεις πεπλανημένου πνεύματος διατελοῦντος ὑπὸ τὸν τρόμον τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς ἀμαθείας· καὶ προβαίνοντες περαιτέρω οἱ θρασεῖς οὗτοι σκεπτικοὶ ἠρνήθησαν τὴν ὑπαρξίν καὶ αὐτῶν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ιδιοτήτων, τοῦ λόγου, τῆς συνειδήσεως, τῆς ὀδύνης. Ἡ ὀδύνη καταβάλλεται διὰ τοῦ θανάτου, ἔλεγον· ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ θάνατος τῆς ὕλης συνεπιφέρει τὸν ἐκμηδενισμόν τῆς ψυχῆς· ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει μετὰ ταῦτα· ὅτι ἡ ἀνάστασις, ἡ ἀθανασία, αἱ ἀνταμοιβαὶ καὶ αἱ ποιναὶ τῆς αἰωνιότητος εἶναι μῦθοι κυοφορηθέντες ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας, τί τὸ ἀπλούστερον πρὸς θεραπείαν ἀπὸ τῆς ὀδύνης ταύτης; Ἐξαρκεῖ σταγὼν τις ὀξυκυανίου ὀξέος κ.τ.λ. . .²

1 Εἶναι μηδενιστής.

— Πῶς; ἠρώτησεν ὁ πατήρ.

— Μάλιστα, εἶναι μηδενιστής.

— Μηδενιστής. Ἡ λέξις φαίνεται παραγομένη ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ *ni nihil* = μηδὲν, καθ' ὅσον δύνανται νὰ γνωματεύσω, σημαίνεται δὲ διὰ τούτου ἄνθρωπος, ὅστις οὐδὲν θέλει ν' ἀναγνωρίσῃ.

— Ἡ μάλλον ὅστις οὐδὲν σέβεται.

— Ἄνθρωπος ὅστις θεωρεῖ πάντα τὰ πράγματα ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς κριτικῆς.

— Δὲν εἶναι τὸ ἴδιον;

— Ὁχι, καθ' ὅλοκληρίαν ὄχι· μηδενιστής εἶναι ἄνθρωπος, ὅστις ἐνώπιον οὐδεμιᾶς κλίνει ἀθεντείας, ὅστις οὐδεμίαν ἄνευ προηγουμένης δοκιμασίας ἀποδέχεται ἀρχὴν, ὅσον αὐτὴ καὶ ἂν φαίνεται ἐπιφανῆ θέσιν κατέχουσα. (Turguenyef *Väter und Sohne*).

2 *Le Nihilisme en Russie par Lubomirski.*

Ἀναγινώσκουμεν ἓν τινι προγράμματι τῶν μηδενιστῶν, δεικνύοντι τὸ πνεῦμα καὶ τὰς τάσεις τῆς ἐπαναστατικῆς αὐτῶν σκέψεως καὶ ἐργασίας : « Οὐδὲν ὑφίσταται σεβαστὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διὰ τὸν ἀπλοῦν λόγον ὅτι ἐθεμελιώθη ὑπὸ τῶν πατέρων ἡμῶν. Ἄν ἀγνοοῦμεν ἡμεῖς ἀκόμη τὸ ὀρθὸν μέσον μεταξὺ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, πῶς ἠδύναντο νὰ γνωρίζωσιν αὐτὸ οἱ προπάτορες ἡμῶν, ἦττον ἡμῶν πεφωτισμένοι ; . . . Πᾶσα θρησκεία εἶναι ἀνωφελῆς, κα-
 γονίζουσα τὰς σχέσεις ἡμῶν μετὰ τινος ὄντος ἀκατανοήτου καὶ ἀπείρου καὶ δὲν δύναται νὰ ἔχη βάσιν αὐτῆς ἢ ἐξημμένην φαντασίαν καὶ φοβερὸν τρό-
 μον. Οἱ μηδενισταὶ ἡμεῖς λέγομεν : οὐδεὶς νόμος, οὐδεμία θρησκεία, οὐδὲν ! Οἱ αὐτοὶ ἄνδρες, οἵτινες ἐκανόνισαν τὰς πράξεις τῶν πλησίων αὐτῶν, ἔζησαν καὶ ἀπέθανον ἐν τῇ ἀπολύτῳ λήθῃ, χωρὶς νὰ γνωρίζωσιν ἂν καλῶς ἢ κακῶς ἐξεπλήρωσαν τὴν διαχαραχθεῖσαν αὐτοῖς ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης ἀποστολὴν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς δημιουργίας ! Ὑποθέσωμεν μάλιστα ὅτι οἱ πρόγονοι ἡμῶν καλῶς ἐκανόνισαν τὰς ἀφορώσας αὐτοῦς σχέσεις : ἔπετχι ἐκ τούτου ὅτι αἱ ἀνάγκαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦσαν ὅμοιαι πρὸς τὰς σημερινάς ; Προφανῶς ὄχι ! Ἄς σχισθῇ λοιπὸν τὸ ἐπὶ τῶν ὤμων ἡμῶν προσκεκολλημένον ὑποκά-
 μισον ! ἐνοχλεῖ τὰς κινήσεις μας, διότι δὲν κατεσκευάσθη διὰ τὸ ἀνάστημά μας ! Λάβωμεν τὸν πέλεκυν ! καταστρέψωμεν ! Οἱ δὲ μεθ' ἡμᾶς ἐλευσόμενοι θέλουσι γινώσκει νὰ κατασκευάσωσιν ἐκ νέου οἰκοδόμημα στερεώτερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον αἰσθανόμεθα κλονιζόμενον ἄνω τῶν κεφαλῶν μας . . . »

« Ὄταν καταστῇ προφανές ὅτι δὲν τιμωρεῖται τις πλέον ἐπὶ τῇ δολο-
 φονίᾳ τοῦ κυριάρχου αὐτοῦ ἢ τοῦ ἐταίρου, θέλει κατανοηθῇ ἐπίσης ὅτι εἶναι νόμιμος ὁ φόνος ἐνόχου ἀνδρὸς ἐπὶ καταχρήσει τῆς ἐξουσίας, ὅσον καὶ τοῦ διαπράξαντος δολοφονίαν πρὸς κορεσμόν τῆς δίψης του.

« Ἡ σύγχρονος κοινωνία, ὅσον καὶ ἂν διατελῇ γαγγραινώδης, κατενόησε κάλλιστα τοῦτο, ὥστε ἐν ἀπάσαις ταῖς νομοθεσίαις ἢ βασιλοκτονία ἀφω-
 μοιώθη πρὸς τὴν ἐν γένει ἀνθρωποκτονίαν. Καὶ ἔπειτα πόσαι ἀπόπειραι, συρκαΐαι, δολοφονίαι θέλουσι μείνει ἀτιμώρητοι ! Ὄταν οἱ ἐργάται τῶν αὐ-
 τολεγομένων τούτων ἐγκλημάτων φωραθῶσιν ἀπολαμβάνοντες ὑπολήψεως μεταξὺ ἡμῶν, τὸ πᾶν ἐρρέθη τότε. Ἡ γηραιὰ κοινωνία θὰ ζήσῃ ! Ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς οἱ ἄθλιοι θέλουσι δώσει τὴν χεῖρα, καὶ οἱ ἀλη-
 θεῖς μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ μεγάλου τούτου μηδενιστοῦ, θέλουσιν ὑπο-
 μειδιάσει ἀναμιμνησκόμενοι τῆς παραβολῆς τοῦ ἐν τοῖς κόλποις Ἀβραάμ κατακειμένου πένητος, ἀρνουμένου σταγόνα ὕδατος εἰς τὸν πλούσιον ! Ἔσχεε τὸν καιρὸν σου ! ἤδη ἦλθεν ὁ ἰδικός μου ! . . . Καὶ τότε θέλει ἔλθει γενεὰ νέα, γενναιοφρων, πρωτότυπος, νέα δὲ πρῶτα θέλει διαχυθῇ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὅλος ὁ κόσμος θὰ καταστῇ εὐδαίμων μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἢ κατὰ-
 χρησις, ὡς ὁ φοῖνιξ, θ' ἀναγεννηθῇ καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς κόνεώς της.

« Τὰ τέκνα τῶν τέκνων ἡμῶν θέλουσιν ἐπαναρχίσει τὸ ἔργον ἡμῶν· αἱ δὲ μέλλουσαι καταχρήσεις ἔσονται ἦττον τερατώδεις ἐκείνων, ἄς οἰκτείρομεν σή-

μερον, ὅπως πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ ὑφ' ἡμῶν προσβαλλόμεναι ὑψηρὰ ξαν ἤττον ἀπεχθεῖς τῶν καταχρήσεων ἐκείνων, τὰς ὁποίας ὑπέμειναν οἱ πρόγονοι ἡμῶν. Καί οὕτως ἐξακολουθοῦσα νὰ παλαίῃ ἡ ἀνθρωπίνη κοινω- νία, μετὰ αἰῶνας ἀγῶνων θέλει φθάσει εἰς τὴν τελειότητα καθισταμένη ὅ,τι νῦν λέγεται θεός! Εἰς τὰ ὄπλα! ἀδελφοί! ἀκολουθήσατέ με εἰς τὴν κατὰκτησιν τῆς θεότητος!»

Ἐν ἄλλῃ ὡσαύτως ἐπαναστατικῇ προκηρῦξει ἀναγινώσκονται τὰ ἀκόλουθα:

«Ἀδελφοί, ἡ ὑπομονὴ ἡμῶν ἐξηντλήθη, ἡ δὲ ζωὴ καθίσταται καθ' ἑκά- στην τραχυτέρη. Ἐπατήθημεν διὰ ματαίων ὑποσχέσεων. Ἡ γῆ αὕτη, ἣν ὁ θεός ἔπλασε χάριν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, κατελήφθη ὑπὸ τῶν κυρίων ἡμῶν. Ποῦ ὑπάρχει λοιπὸν ἡ δικαιοσύνη; — Φεῦ! οὐδαμοῦ· πανταχοῦ ἄρχει ἡ τυ- ραννία.

«Ἄλλ' ἄλλοτε δὲν συνέβαινε τοῦτο. Οἱ ἀγροὶ ἀνήκον εἰς τοὺς καλλιερ- γητὰς αὐτῶν. Οἱ δὲ πρόγονοι ἡμῶν ἠγνόουν καὶ εὐγενεῖς, καὶ ἱερεῖς, καὶ ἐμ- πόρους, καὶ μεταπράτας· καὶ οὕτως ἔζων ἐλεύθεροι καὶ εὐδαίμονες! Ἄλλ' ἐπῆλθον ἐκεῖθεν τῶν θαλασσῶν οἱ ξένοι δυνάσται, σύροντες μεθ' ἑαυτῶν τοὺς εὐγενεῖς αὐτῶν, τοὺς ὑπαλλήλους, τοὺς μεταπράτας αὐτῶν· καὶ ὑπεδούλω- σαν τὸν πτωχὸν λαόν, καταλαβόντες τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ, ἔκτοτε δὲ ζῶσιν ἐπὶ τῷ τιμῆματι τοῦ ἰδρώτος του! . . .

«Ἀφοῦ ἐγένοντο κύριοι τῆς χώρας ἡμῶν οἱ κατακτηταὶ, ἐθεμελίωσαν πό- λεις, ἀφ' ὧν δεσπόζουσιν ἀκόμη. Εἰς αὐτοὺς ὀφείλομεν τοὺς καταθλιπτι- κοὺς νόμους καὶ τοὺς βαρεῖς φόρους, οἵτινες ἐξανγκάζουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀθλιότητα. Εἶναι ἡυχαριστημένοι! Καὶ διατί νὰ μὴ ἦναι; παχαίνονται ἐκ τοῦ ἄρτου ἡμῶν! Αἱ πόλεις αὐτῶν εἶναι τοσοῦτον ἰσχυραὶ, ὥστε εἶναι ἀδύ- νατον νὰ τὰς προσβάλωμεν, καὶ μόνον δυνάμεθα νὰ τὰς πυρπολήσωμεν.

«Εἶπον καθ' ἑαυτούς: Ἐὰ πάντα ἀνήκουσιν εἰς τὸν Ἰσάρον, εἰς τοὺς εὐ- γενεῖς, εἰς τοὺς ἱερεῖς, εἰς τοὺς ἐμπόρους· ὁ δὲ λαὸς εἶναι δοῦλος ἡμῶν.

«Ἀληθῶς, ἡμεῖς οἱ ἄλλοι χωρικοὶ εἴμεθα ἄγρια θηρία μόνον διὰ τοὺς κυρίους μας· μᾶς ἐπέσαξαν καὶ μᾶς ἐχαλίνωσαν, ἔπειτα δὲ ἀνῆλθον ἐπὶ τῶν ὤμων ἡμῶν. Δυστυχία εἰς τὸν τολμήσοντα νὰ παραπονεθῇ! ἡ Σιθρία καὶ ὁ τουφεκισμὸς θὰ ἐπαναγάγωσιν εἰς τὸ λογικὸν τὸν αὐθάδη . . . Ἄλλ' ἂν ἡ δυσἀρέσκεια ἄρχεται μεταφραζομένη εἰς στάσιν, εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ κύριοι θέλουσι λάβει ἄλλον τόνον· ὦ! τότε εἶναι ἄσωτοι ἐξ ὑποσχέσεων καὶ ψευ- δολογίας. Τῆς δὲ ἡσυχίας ἀποκαθισταμένης, οἱ ὠραῖοι λόγοι λησμονοῦνται καὶ ἡ καταδίωξις ἐπανερχεται βιαιοτέρα παρά ποτε . . .

«Ὁ Ἰσάρος ἐμέθυε, ὑπογράφων τὸ οὐκάζιον, τὸ ἀναγνωσθὲν ἡμῖν τὴν 19 Φεβρουαρίου 1861· τί ἔλεγε τὸ οὐκάζιον ἐκεῖνο; — Χωρικοὶ, εἰσθε ἐλεύθε- ροι, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μὴ κατέχητε οὔτε σπιθαμὴν ἐδάφους, οὔτε γῆν καλλιεργημένην, οὔτε δάσος. Εὐτυχῆς ὁ Ἰσάρος ὁ ἐν καταστάσει μέθης ὑπο- γράψας, τὸ οὐκάζιον ἐκεῖνο . . .

οἱ ἱερεῖς εἶπον ἡμῖν : ὁ Τσάρος εἶναι ὁ θεὸς τῆς γῆς, οἱ δὲ εὐγενεῖς ἐκτελοῦσι παρ' αὐτῷ τὰ καθήκοντα τῶν ἀγγέλων . . . Εἴμεθα εὐχαριστημένοι νὰ κλίνωμεν τὰ νῶτα ἡμῶν . . .

α. Ἐν μόνον ὑπολείπεται ἔτι, ν' ἀπαγχονίσωμεν δίκην κυνῶν τοὺς κυρίου ἡμῶν ! Κάτω πᾶσα συνοικία ! ἐξαλειφθήτωσαν ἅπασαι ! . . . Πυρπολήτωμεν τὰς πόλεις αὐτῶν ! ἀποκαθρθήτω ἐν τῷ πυρὶ ἡ χώρα ἡμῶν ! . . . Πρὸς τί αἱ πόλεις αὗται, αἱ χρησιμεύουσαι μόνον πρὸς παραγωγὴν τῆς δουλείας ; Ὅποταν καταστῇ ὁ χωρικός κύριος τῆς οἰκίας του, τοῦ ἀγροῦ του, ὅποταν δυνηθῇ νὰ καλλιεργῇ ἐν τῷ ἐργαστασίῳ τοῦ χωρίου του, δὲν θέλει δοκιμάζει πλέον τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπηρεσίας ἐν ταῖς πόλεσι . . . " Ἀοπλοι ἡμεῖς μόνον διὰ τοῦ πυρὸς δυνάμεθα νὰ προσβάλωμεν καὶ νὰ νικήσωμεν αὐτοὺς ἔχοντας πυροβόλα καὶ φυσίγγια. Ἄπαξ δὲ μεταβληθέντων εἰς κόνιν τῶν τειχῶν, ὅπισθεν τῶν ὁποίων ἀποκρύπτεται τὸ σκυλλόγιον τοῦτο, θέλει ἀναμφιβόλως ἀποθάνει τῆς πείνης. »¹

Γ'.

Ἐπάρχει διδασκαλία τοῦ μηδενισμοῦ, ὡς ὑπάρχει τοιαύτη περὶ κοινωνισμοῦ, ὡς ὑπάρχει τοιαύτη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον περὶ ὄλων τῶν αἰρέσεων καὶ παραπλανήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ; Ὁ Βολταῖρος, ἂν δὲν ἀπατώμαι, ἔλεγε συνήθως, ὅτι δὲν ὑπάρχει μωρία, ἥτις δὲν ἔσχε τοὺς θεωρητικούς αὐτῆς καὶ τοὺς ὀπαδοὺς, τοὺς ἐνθουσιαστάς καὶ τοὺς προσηλύτους. " Ἦθελεν εἶναι λοιπὸν σκληρὸν ν' ἀρνηθῶμεν τοῦλάχιστον τὴν τιμὴν ταύτην εἰς τὴν αἵρεσιν, ἥτις ἐμπνέουσα τὸν τρόμον εἰς ὄλην αὐτοκρατορίαν, ἀπασχολεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἂν οὐχὶ τὴν μελέτην ἀλλ' ἐξ ἅπαντος τὴν περιέργειαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου. Ἄλλ' οἱ κορυφαῖοι τοῦ μηδενισμοῦ οὐδαμῶς στρατολογοῦνται ἐκ τῶν ἀσκητικῶν ἐκείνων πνευμάτων, ἅτινα κορεσθέντα τοῦ παρόντος, ζητοῦσι νέαν τροφήν καὶ νέας ἐντυπώσεις ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ὀνείρων καὶ τῆς οὐτοπίας, προσπαθοῦντα διὰ πλασμάτων καὶ φαντασμάτων ν' ἀναπαύσωσι τὴν δίψαν αὐτῶν καὶ νὰ δημιουργήσωσιν ἐπὶ τῶν νεφῶν ὅ,τι δὲν δύνανται ν' ἀπολαύσωσιν ἐπὶ τοῦ πεζοῦ καὶ πεπερασμένου τούτου πλανήτου. Εἶναι ἄνδρες ἐνεργείας καὶ δράσεως, σκοτεινοὶ συνωμῶται μὴ ἀρκούμενοι εἰς θεωρίας μόνον καὶ εἰς ἀφηρημένα δόγματα, ἀλλὰ ζητοῦντες τὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν διὰ τοῦ πυρὸς, τοῦ σιδήρου, τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐρημώσεως. " Ἄν γεννηθῶσιν ἐν τινὶ ἀνωτέρᾳ κοινωνικῇ τάξει, ὀφείλουσι νὰ λησμονήσωσιν πᾶς παράδοσις καὶ τὰ ἔνστικτα τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, ν' ἀφομοιωθῶσι δὲ μετὰ τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου ἀναλαμβάνουσι τὴν παιδαγωγίαν καὶ τὴν ἐξέγερσιν· εἶτε

¹ Les grands procès politiques — L'association internationale des travailleurs 183—185.

ἄνδρες, εἴτε γυναῖκες, ὀφείλουσι νὰ κατέλθωσι μέχρι τῶν κατωτάτων στρωμάτων τῆς κοινωνικῆς ὑποστάθμης, νὰ ἐθισθῶσιν εἰς ἀπάσας τὰς ἕξεις τῶν χωρικῶν, νὰ ἐμπνεύσωσι τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν, καὶ οὕτω νὰ ποιήσωσι τὴν ἔναρξιν τοῦ ἱεραποστολικοῦ αὐτῶν ἔργου, προκηρύττοντες τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν συντέλειαν καταδικασθείσης κοινωνίας. Μόνον διὰ τῆς θυσίας ταύτης, ἐπὶ ἀδραξί τιμῆ, ἐξαγοράζεται ἡ ἀφοσίωσις τοῦ πλήθους εἰς τὸν μηδενιστικὸν προσηλυτισμὸν. Ἐν τῇ νεώτερῃ τοῦ *Turguenjew* μυθιστορίας φλογερὰ κεφαλὴ καὶ εὐγενὴς καρδίᾳ, νέος τις ἀνὴρ, ἐμπίπτει εἰς τὰς μηδενιστικὰς παγίδας· φυσικὸς γόνος ἀριστοκρατικοῦ πατρὸς κέκτηται ἀπασαν τὴν συνείδησιν καὶ τὸν ἐγωϊσμὸν τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ καταγωγῆς· μυηθεὶς τὰ δόγματα τοῦ μηδενισμοῦ, μετὰ ζήλου καὶ πίστεως ἀναλαμβάνει τὴν διάδοσιν αὐτῶν καὶ διδασκαλίαν· ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴν ἰκανότητα ν' ἀφομοιωθῇ πρὸς τὸ πλῆθος, νὰ κατανοήτῃ τὰ ἔνστικτα αὐτοῦ ὁ ἀπόκληρος οὗτος γόνος ἀριστοκρατικῆς τάξεως. Ἀπερχόμενος πρὸς τὸν λαόν, αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ τὴν πάλην καὶ τὴν ἀγωνίαν τῆς ἀνικανότητός του· ἐπὶ τέλους ἀπόλλυσι τὴν πίστιν· ἀλλὰ δὲν λιποτακτεῖ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων· ὅ,τι κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζει τὸν Σλάβον εἶναι ἡ ἐγκαρτέρησις· ἐπὶ τέλους δὲ ἀποφασίζει ν' αὐτοκτονήσῃ, δίδων τέρμα εἰς τὸν ἐναγώνιον βίον του. Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἕτερος ἐν τῇ μυθιστορίας ταύτῃ ἦρωας, εὐθὺ οὗτος ἀπὸ τοῦ λαοῦ καταγόμενος, κατανοῶν δὲ ἐξ ὀλοκλήρου τὰς ιδιότητας αὐτοῦ καὶ τὰ ἔνστικτα. Καὶ οὗτος εἶναι ὁ ἀληθῆς μηδενιστής· δὲν πιστεύει μὲν εἰς τὸν προσηχτὴ θρίαμβον τοῦ κόμματος, εἰς ὃ ἀνήκει, ἀλλ' ἐργάζεται μετὰ ζήλου πρὸς τοῦτο, περιπλανώμενος ἀπὸ τῶν ἐργαστασίων εἰς τὰς ἐξοχὰς καὶ ἀπὸ τούτων εἰς ἐκεῖνα καὶ οὕτω μεταδίδων τὰ ἀνατρεπτικὰ αὐτοῦ κηρύγματα· βιαθὺς ἐρευνητῆς καὶ γνώστης τῆς ψυχῆς τοῦ χωρικοῦ, γινώσκει νὰ ἐπωφεληθῆται τῶν προτερημάτων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐλαττωμάτων, ἐμπνέων εἰς αὐτὸν τὸ μῆσος καὶ τὸ αἴσθημα τῆς καταστροφῆς κατὰ τῆς ὑφισταμένης ἠθικῆς τάξεως τῆς κοινωνίας. Μόνον ὁ τοιοῦτος εἶναι τέλειος ἀνὴρ! οἱ ἐνθουσιασταί, οἱ ἰδεολόγοι, ἀλλὰ ταχέως κορενόμενοι ἐν τῇ πρώτῃ ἀποτυχίᾳ δὲν εἶναι κατὰλληλοι διὰ τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἀποστολήν, ἣτις ἔχει μᾶλλον χρεῖαν θετικῶν ἀνδρῶν, γινωσκόντων ν' ἀναμένωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐργάζωνται, ἐχόντων δὲ τὴν πίστιν τοῦ ἔργου ἐν τῇ πεποιθήσει τῆς μελλούσης αὐτοῦ πραγματώσεως. Ἐνὶ λόγῳ ἐν τῇ παρουσίᾳ καταστᾶσει τοῦ μηδενισμοῦ ἐλλείπουσι μὲν ἀπ' αὐτοῦ οἱ ἰδεολόγοι, οἱ θεωρητικοί, οἱ ὀργανωταί, οἱ Owen, οἱ Fourier, οἱ Louis Blanc, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἐν ἀφθονίᾳ οἱ ἐργάται τῆς κοινωνικῆς καταστροφῆς, οἱ ἐμπρησταὶ τῶν δημοσίων κτιρίων καὶ τῶν ἰδιωτικῶν ἐργαστασίων, οἱ ζητοῦντες τὴν ἀνακαίνισιν τῆς κοινωνίας οὐχὶ διὰ τῆς ἀναπτύξεως ἀλλὰ διὰ τῆς ἰσοπεδώσεως αὐτῆς, ἣτις εἶναι τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτῶν ἰδεῶδες.

Συγγραφεὺς τις ἀπεκάλεσε τὸν μηδενισμὸν παράφρονα κοιωνισμόν. Ὁ χαρακτηρισμὸς εἶναι ἀκριβέστατος· ἄνευ ἀρχῆς καὶ συστήματος, σπερούμενος

πάσης λογικής και έμβριθείας, κατέλαβε πάντας τούς δυσηρεστημένους εκ του ύφισταμένου κοινωνικού καθεστώτος, πάντας τούς ανατρεπτικούς, οίτινες αγνοούντες να έργασθώσι σωφρονέστερον και λογικώτερον κατά τής αρχούσης εν 'Ρωσσία κοινωνικής άκοσμίας, κηρύττοντες τήν καταστροφήν άπλως χάριν αύτης μόνον, συντελοῦσιν αναντιρρήτως δια τής άφρονος αύτων διαγωγής και τής έσπευσμένης εργατίας εις τήν παλινδρομίαν μάλλον ή τήν προαγωγήν των φιλελευθέρων ιδεών εν 'Ρωσσία. Ουδεμία καθολική ιδέα κατοικεί εν τῷ έγκεφάλῳ αύτων· αρχήν έχουσι τήν καταστροφήν και τήν έξόντωσιν, από δε των έρειπίων τής φοβεράς αύτης εικόνας τοῦ θανάτου θέλει αναθάλει η νέα κοινωνική ανόστασις και δημιουργία άνευ αρχής τινος, άνευ αύθεντείας, έφ' ης θέλει βασιλεύσει πλήρης, άνέπαφος η ισότης τής ανακαινισθείσης και άποκαθαρθείσης ανθρωπότητος.

Κεφαλή και ψυχή τής νέας ταύτης μηδενιστικής τάσεως υπήρξε κατ' έξοχήν ο Μιχαήλ Bakunine, σύγχρονος περίπου τοῦ 'Αλεξάνδρου Χέρτσεν και τοῦ Belinski, ως εκ τής γεννήσεως δ' αύτοῦ ανήκων εις τήν άριστοκρατικήν τάξιν τής ρωσικής κοινωνίας, καθό καταγόμενος εξ αρχαίου οίκου βαγυιέρων. Ανατραφείς εν τῷ στρατιωτικῷ σχολείῳ και τυχών των έπωμίδων άξιωματικού, διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τοῦ 22 έτους τής ηλικίας του, όποτε άπεχώρησε, μηδέν εύρίσκων θέλητρον εν βίῳ άποπνίγοντι πᾶσαν τοῦ πνεύματος έξαρσιν. "Ηκμαζε κατά τήν εποχήν εκείνην εν Μόσχᾳ, όπου ο νέος ευγενής μετέβη, η φιλοσοφία τοῦ 'Εγέλου και κατ' έξοχήν αι ριζοσπαστικαι τάσεις τής άριστερας αύτης πτέρυγος. "Ητο η άλγεβρα τής επαναστάσεως, έλεγε περι αύτης ο Χέρτσεν, η φιλοσοφία αύτη, ως ουδεμία άλλη διδασκαλία καθιστάσα τον ανθρωπον ελεύθερον, ουδένα δε λίθον επί λίθου καταλείπουσα επί τοῦ οικοδομήματος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Τής δε διδασκαλίας ταύτης ενθουσιώδης γενόμενος μαθητής και απόστολος ο πρώην άξιωματικός τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, μετέβη μετά τινα χρόνον εις Βερολίνον, όπου, ει και θανόντος ήδη τοῦ 'Εγέλου, η σχολή αύτοῦ υπ' έξόχων αντιπροσωπευομένη πνευμάτων και υπό τής πρωσικής κυβερνήσεως υποστηριζομένη, διετέλει εις τό ζενίθ τής άκμής αύτης και τής δημοτικότητος.

Αί ανατρεπτικαι ροπαί τής άριστερας πτέρυγος τής σχολής άπερρόφησαν καθ' ολοκληρίαν τό σκεπτικόν πνεῦμα τοῦ νέου Ρώσου· και υπό τας έμπνεύσεις ταύτας έγραψε τό πρώτον αύτοῦ φιλοσοφικόν άρθρον, τό όποϊον και έδημοσιεύθη εν τοῖς πρωσικοῖς χρονικοῖς, δημοσίῳ των νεοεγγελειανῶν οργάνῳ, μεγάλης κατά τήν εποχήν εκείνην ισχύος και δημοτικότητος απολαμβάνοντι εν Γερμανία. Εν τῷ άρθρῳ τούτῳ καταστρέφων τό ύφιστάμενον κοινωνικόν καθεστῶς δια των τύπων και των λογικῶν σχημάτων τής διαλεκτικής τοῦ 'Εγέλου ο νέος επαναστατικός, καταλήγει εις τήν νέαν κοινωνικήν σύνθεσιν δια τοῦ ακολουθου φιλοσοφικοῦ διθυράμβου: «'Η βαθμιαία ενεργεια τής άρνήσεως παύει αιφνιδίως, μεταβαλλομένη εις αύτοτελή αρχήν, η δε φύσις

μεταβαίνει εἰς νέον τινὰ κόσμον, τὸν κόσμον τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος. . . . Δὲν ἀνεγνώσατε ἐπὶ τῶν προπυλαίων τοῦ διὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἀνεγεροθέντος ναοῦ τῆς ἐλευθερίας τοὺς μυστηριώδεις καὶ φοβεροὺς λόγους ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης, καὶ δὲν γινώσκετε, καὶ δὲν αἰσθάνεσθε ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι δηλοῦσι τὴν πλήρη ἐξουδένωσιν τοῦ ὑφισταμένου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κόσμου ; . . . Ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι καυστική, θυέλλας ἐγκυμονοῦσα ! τούτου δ' ἕνεκα ἀνακράζομεν ἡμεῖς εἰς τοὺς τετυφλωμένους ἡμῶν ἀδελφούς : Μετανοεῖτε, μετανοεῖτε, ἡγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ κυρίου ! — Καὶ λέγομεν εἰς τοὺς θετικούς : ἀνοίξατε τοὺς πνευματικούς ἡμῶν ὀφθαλμούς, ἄφρετε τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς καὶ πείσθητε ἐπὶ τέλους, ὅτι τὸ πνεῦμα, τὸ αἰωνίως νεοτευχές, δὲν πρέπει ν' ἀνκζητῆται ἐπὶ τῶν καταπεπόντων ἐρείπιων. Ἄς ἐμπιστευθῶμεν λοιπὸν ἑαυτοὺς εἰς τὸ αἰώνιον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον καταστρέφει καὶ ἐκμηδενίζει μόνον διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶναι ἡ ἀκένωτος καὶ αἰωνίως δημιουργικὴ πηγὴ πάσης ζωῆς. Ὁ πόθος τῆς καταστροφῆς εἶναι συγχρόνος δημιουργικὸς πόθος ! »¹

ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τοιαύτης ἐγκεφαλικῆς κατασκευῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως ἄρχεται ὁ *Bakunine* τῆς ἐπαναστατικῆς αὐτοῦ ἐργασίας. Ἀπίστολος τῆς ἐπαναστάσεως ἐν πάσῃ στιγμῇ καὶ κοινωνίᾳ, φρονεῖ ὅτι ἐκχέστη ἐποχὴ καὶ ἕκαστος λαὸς εἶναι κατάλληλος πρὸς τοῦτο. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1845 ἄρχεται κατ' ἐξοχὴν τὸ πολὺπλαγκτὸν στάδιον τοῦ ἀγρίου ἀνατρεπτικοῦ. Καταλείπει τὴν ὑπὸ μεταφυσικῶν χιμαῖρῶν καὶ παροξυσμῶν ταρασσομένην Γερμανίαν καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν *Μέκκα* τῶν νέων ἰδεῶν, τοὺς Παρισίους, ἔνθα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Ἡφαιστος τῆς ἐπαναστάσεως ἐχάλκευε τὸν σίδηρον, ὅστις ἔμελλε νὰ θραύσῃ μετὰ τινὰ χρόνον τὰ δεσμὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς δουλείας. Διέτριψεν ἐνταῦθα ἐπὶ τινὰ ἔτη, μετέβη εἴτα εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ ἐπανῆλθε πάλιν εἰς Παρισίους βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848. Μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς νέας μεταβολῆς ἐν Γαλλίᾳ μετέβη εἰς τὴν βοεμικὴν πρωτεύουσαν Πράγαν, ὅπου εἶχε συγκληθῆ τὸ πανσλαβικὸν κοινοβούλιον, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ διατυπώσῃ τὰς πρὸς ἀλλήλους καὶ τὰς πρὸς τοὺς λοιποὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης σχέσεις τῶν σλαβικῶν λαῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐν τούτοις ὁ τέως κοσμοπολίτης οὗτος ἀντεπροσώπευεν ἄγαν πανσλαβιστικὰς τάσεις καὶ διαθέσεις. Ἀποτυχόντων τῶν σχεδίων αὐτοῦ ἐν Πράγῃ, μετέβη εἰς Δρέσδην, ἔνθα μετὰ τὸ ναυάγιον τῆς ἐπαναστάσεως συλληφθεὶς, καθείρχθη ὑπὸ τῆς σαξωνικῆς κυβερνήσεως, παραδοθεὶς μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ ὑπὸ ταύτης εἰς τὴν ρωσικὴν κυβέρνησιν. Διατελέσας ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν τινι ρωσικῷ φρουρίῳ, ἐξορισθεὶς εἴτα εἰς Σιβηρίαν, τυχὼν μετὰ ταῦτα τῆς ἀδείας νὰ μετοικήσῃ εἰς τὴν τότε ὑπὸ τῆς Ρωσίας προσαρτηθεῖσαν χώραν τοῦ Ἄμουρ, κατῴρθωσε διὰ μυρίων περιπετειῶν νὰ μεταβῇ εἰς Ἰαπωνίαν

¹ Russland vor und nach dem Kriege.

νίαν, εἶτα εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικὴν, τὸ δὲ ἔτος 1864 καὶ προσορμισθῆ ἐπὶ τέλους εἰς Ἀγγλίαν.

Ἐνταῦθα ἀνέπτυξε νέον ζῆλον πρὸς διάδοσιν τῶν ὁσημέραι ἀνατρεπτικῶν καθισταμένων ἀρχῶν του. Ἰδρυσε νέαν ριζοσπαστικὴν ἡμερησίαν *Ko-lokol* μετ' ἄλλων ὁμοφρόνων αὐτοῦ, κηρύττων τὴν παγκόσμιον ἐπανάστασιν καὶ ζητῶν καὶ ἐξεγείρη τοὺς νεκροὺς τῆς δούλης Εὐρώπης εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς νέας αὐτῶν ζωῆς καὶ ἐλευθερίας. Συγχρόνως εἰργάζετο πρὸς σχηματισμὸν διαφόρων ἐπαναστατικῶν ἐταιριῶν, περιλαμβανουσῶν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν πάντας τοὺς δυσηρησθημένους τῆς μοναρχικῆς Εὐρώπης ἀνδρας, καὶ οὕτως ἔλαβεν ἐνεργώτατον μέρος εἰς τὰ συνέδρια τῶν φίλων τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας, μετὰ δὲ τοῦ Γερμανοῦ *Marg* ἐγένετο εἰς τῶν πρωτεύοντων ὀργανωτῶν τῆς διαβοήτου *Διεθνοῦς*. Ἐλθὼν εἰς ρῆξιν πρὸς τὰ πρωτεύοντα μέλη τῆς ἐταιρίας ταύτης ἕνεκα τῶν ἀναρχικῶν αὐτοῦ τάσεων, ἀπεχώρησεν ὁ *Baku-nin*, ἰδρύσας νέαν ἀδελφότητα, νέαν *διεθνήν συμμαχίαν* τῆς κοινωνιστικῆς δημοκρατίας, τῆς ὁποίας κατέστη ἤδη ὁ ὑπέρτατος ποντίφηξ καὶ αἰρεσιάρχης. Ἐκ τοῦ προγράμματος τῆς νέας ταύτης ἐταιρίας θέλουσι κατανοηθῆ ἐπαρκῶς οἱ νέοι τοῦ Ρώσου ἀναρχικοῦ πόθοι, οἱ ἐκσφενδονιζόμενοι κατὰ τῆς ὑφισταμένης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως :

«Ἡ Συμμαχία κηρύσσεται ἄθεος· ζητεῖ τὴν κατάργησιν τῶν θρησκευμάτων, τὴν ὑποκατάστασιν τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν πίστιν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης εἰς τὴν τοῦ θεοῦ.

«Ζητεῖ πρὸ παντός τὴν πολιτικὴν, οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐξίσωσιν τῶν κλάσεων καὶ τῶν ἀτόμων τῶν δύο φύλων, ἀρχομένη ἐκ τῆς καταργήσεως τοῦ δικαίου τῆς κληρονομίας, ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι ἢ ἀπόλαυσις τυγχάνη ἴση πρὸς τὴν παραγωγὴν ἐκάστου, ἢ δὲ γῆ, τὰ ὄργανα τῆς ἐργασίας, ὡς πᾶν ἄλλο κεφάλαιον καθιστάμενον ἢ ἀθροιστικὴ περιουσία ὀλοκλήρου τῆς κοινωνίας, μὴ δύνανται καὶ χρησιμοποιηθῶσιν ἢ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν μόνον, τουτέστιν ὑπὸ τῶν ἀγροτικῶν καὶ βιομηχανικῶν συνεταρισμῶν.

«Ζητεῖ δι' ἅπαντα τὰ τέκνα ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν, τὴν ἰσότητα τῶν μέσων τῆς ἀναπτύξεως, τουτέστι τῆς συντηρήσεως, τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς παιδείσεως καθ' ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῆς ἐπιστήμης, τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν τεχνῶν, πεπεισμένη ὅτι ἡ ἰσότης αὕτη, οἰκονομικὴ τὸ πρῶτον καὶ κοινωνικὴ μόνον, ἔξει ἀποτέλεσμα καὶ ἐπενέγκη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μείζονα τῶν ἀτόμων φυσικὴν ἰσότητα, ἐξαλείφουσα ἀπάσας τὰς τεχνητὰς ἀνισότητας, ἱστορικὰ παραγόμενα ψευδοῦς ὅσον καὶ ἀδίκου κοινωνικῆς ὀργανώσεως.¹

«Πολεμία παντός δεσποτισμοῦ, μηδένα ἄλλον πολιτικὸν τύπον ἀναγνω-

¹ Τὸ πρόγραμμα τῆς μηδενιστικῆς αἰρέσεως συνίσταται εἰς τὴν κατάργησιν πάσης σχέσεως φύλου, οἰκογενείας καὶ πάσης διαφορᾶς μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, συνεπῶς οἱ θιασῶται τῶν δύο φύλων θελοῦσι φέρει κοντοὺς βοστρύχους, πλατεῖα ἰνδύματα, συγχέοντα τοὺς τύπους,

ρίζουσα πλὴν τοῦ δημοκρατικοῦ, καὶ ἀπορρίπτουσα ἀπολύτως πᾶσαν ἀντιδραστικὴν συμμαχίαν, ἀποκρούει πᾶσαν πολιτικὴν ἐνέργειαν, ἥτις δὲν ἤθελεν ἔχει ὡς ἄμεσον τέλος τὸν θρίαμβον τῆς ὑποθέσεως τῶν ἐργατῶν κατὰ τοῦ κεφαλαίου. . . .

«Τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος μὴ δυναμένου νὰ τύχη τῆς ὀριστικῆς καὶ πραγματικῆς αὐτοῦ λύσεως παρὰ ἐπὶ τῆ βίσει τῆς διεθνούς ἢ παγκοσμίου τῶν ἐργατῶν παντὸς τύπου ἀμοιβαιότητος, ἡ Συμμαχία ἀποκρούει πᾶσαν πολιτικὴν στηριζομένην ἐπὶ τοῦ αὐτοκαλουμένου πατριωτισμοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἐθνῶν». . .

Ὁ ὑπέρτατος ποντίφηξ τῆς αἰρέσεως ταύτης δὲν ζητεῖ τὴν πραγμάτωσιν τῶν ιδεῶν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐμμόνου ἐργασίας πρὸς παιδείαν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ, ὅπως φρονοῦσιν ἄλλοι τινὲς θεωρητικοί· μόνη ἡ ἐπανάστασις, ἡ ἄμεσος διὰ τῆς βίας καταστροφὴ τῆς ὑφισταμένης ἠθικῆς τάξεως, δύναται νὰ μεταβάλη ἐν ἀκαρεῖ τὴν τύχην καὶ τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ, ὅστις αἰείποτε εἶναι κατάλληλος πρὸς τοῦτο, δυνάμενος νὰ ὀργανωθῇ αὐτομόμως κατόπιν ἐκάστης ἐπαναστάσεως. Ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ Ἐπανάστασις καὶ ἐπιστήμη διίσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῶν πεφωτισμένων ἐπαναστατικῶν εἶναι ἀπλουστάτη: δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διδάξωσι τὸν λαὸν ἀρκετὰ ἤδη γινώσκοντα· ἐν μόνον ὀφείλουσι νὰ πράξωσι, νὰ ἐνεργήσωσιν ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ κατὰ τῶν προνομιοῦχων τάξεων καὶ νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς αὐτὸν τὴν τέχνην τῶν στάσεων. Ἐπανάστασις ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ φρικαλέᾳ πραγματικότητι, οὐδὲν ἄλλο, καὶ τὸ κοινωνικὸν ζήτημα ἐλύθη. Ἀναγινώσκω ἐν τινι τῶν λόγων αὐτοῦ τὰ ἐπόμενα: «Ἀδύνατον νὰ καταστραφῇ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς διὰ τῆς διδασκαλίας, τῶν συλλόγων, τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν λοιπῶν προσηλυτιστικῶν μέσων. Ἡ θρησκεία δὲν εἶναι μόνον ἐγκεφαλικὴ παραπλάνησις, ἀλλ'ἅμα διαμαρτύρησις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας κατὰ τῆς οἰκτρότητος καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς περὶ ἡμᾶς πραγματικότητος. Ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ μωρικὸν μόνον, ἀδικίαν καὶ ἐλεεινότητα, δημιουργεῖ κρείττονα διὰ τῆς φαντασίας αὐτοῦ κῶ-ἀνδρικὰ τῆς κεφαλῆς περιβλήματα καὶ κυανὰς διόπτρας ὠρισμένας νὰ καλύπτωσι τὸ χρῶμα τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τὴν ζωρότητα τοῦ βλέμματος.

Οὐδεμία εὐγενὴς μεταξὺ αὐτῶν συμπεριφορὰ καὶ ἐθιμοτυπία. Παράδειγμα τὸ ἐπόμενον ἀνέκδοτον μεταξὺ τοῦ Γάλλου Rousselle καὶ τῆς κυρίας Bakounine:

Ὁ Γάλλος δικηγόρος συζητῶν μετὰ τῆς συζύγου τοῦ βαρβάρου (οὕτως ἀπεκαλεῖτο ὑπὸ τῶν φίλων αὐτοῦ ὁ Bakounine) ἐν τινι τῶν αἰθουσῶν τοῦ δημαρχείου τῆς Βέρνης ἔμελλεν ἄνασκευάσῃ ἐπιχείρημά τι τῆς μηδενιστρίας θίγον τὸ ζήτημα τῆς μητρότητος. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ εὔρη τοπικὴν τινα φράσιν, χωρὶς νὰ ἦναι αὐτὴ καὶ προσβλητικὴ, ἐδίσταζεν ἀποκριθῆ: «Προσέξατε, πολῖτα Rousselle», τῷ εἶπεν αὐστηρῶς ἡ χειραφετηθεῖσα γυνὴ, «θέλετε καταστῆ ἀβρόφρων».

Ἄναμφιδόλως ὁ Rousselle ἦτο ὁ ἡσυχάσας.

Τῆς μητρότητος οὐσης γεγονότος φυσικῆς ἀνισότητος, διὰ παντὸς δυνατοῦ μέσου ἀποφεύγουσιν αὐτὴν οἱ μηδενισταί, ἀν δὲ δὲν δύνανται νὰ κατορθώσωσι τοῦτο, ἡ μηδενίστρια γυνὴ ἐγκαταλείπει ἐκουσίως τὸ προῖόν τῶν ἐρώτων τῆς, τῶν φυσικῶν αὐτῆς ἀναγκῶν μᾶλλον». (L'association internationale des Travailleurs par E. F r i b o u r g, l'un des fondateurs).

πιον. . . Μόνον όταν αποδοθῆ εἰς τὴν γῆν πᾶν τὸ ἀνῆκον αὐτῇ, τουτέστιν εὐτυχία καὶ ἀδελφότης, τότε μόνον θέλει κατὰ πρῶτον ἡ θρησκεία ἀπολέσει τὸν λόγον τῆς ὑπέρξεως αὐτῆς. Πρὸς καταστροφὴν δὲ τῆς θρησκείας δὲν ἐξαρκεῖ μόνον ὁ πνευματικὸς προσηλυτισμὸς, ἀλλὰ παρίσταται χρεία πρὸς τοῦτο τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως». ¹

Ἐξέρχομαι τοῦ ἀπαισίου τούτου κύκλου τῶν παραληρημάτων νοσοῦσης ψυχῆς, φλεγμαινόντος ἐγκεφάλου καὶ πεπωρωμένης καρδίας, οὐχὶ ἵνα ὀδηγήσω τὸν ἀναγνώστην μου ὡς ὁ Δάντης εἰς χώρας φωτεινοτέρας καὶ εὐγενεστέρας, ἀλλ' ἵνα μελετήσω μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα ἐξετάσω καὶ ἀναλύσω μετ' αὐτοῦ τὰ ψυχολογικὰ αἷτια, τὰ ἐπενεγκόντα τὴν πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν ταύτην ἐκρυθμίαν εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, μὴ ἐκλιπόντα μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης, ἀλλὰ τὰ ἔτχιστα τῶν δεινῶν ἐπαπειλοῦντα.

Ἐπέρχουσιν ἐποχαὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καθ' ἃς ὁ ἄνθρωπος καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀκαταλήπτου τινὸς συγχύσεως, ἐκ τινος πνευματικοῦ ἰλίγγου, ὅστις ἐμπνέων αὐτῷ τὸν κόρον, τὴν ἀηδίαν, οὐδεμίαν παρέχει αὐτῷ στιγμὴν γαλήνης, διακυμαίνων αὐτὸν ἐντὸς ἀορίστων πόθων, βαρύνων αὐτὸν διὰ τῆς μελαγχολίας ἐκείνης, ἣτις βαίνουσα μέχρι τῶν τελευταίων ὁρίων τῆς πνευματικῆς συγχύσεως, καθίστησιν αὐτὸν παίγιον τοῦ πρώτου ἐκκεντρικοῦ συναισθήματος, τῆς πρώτης ἐντυπώσεως. Δίκην ὑστερικῆς γυναικὸς δύναται νὰ συλλάβῃ τοὺς παραβολωτάτους πόθους, νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν πραγμάτων τῶν παραδοξωτάτων χιμαιρῶν· καὶ ὅσῳ μᾶλλον ἡ νοσηρὰ αὕτη ἐξέγερσις τοῦ νευρικοῦ συστήματος καθίσταται μείζων, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ οἱ πόθοι καὶ αἱ ὀρέξεις τοῦ πάσχοντος μωρότεροι. Τοιαύτη εἶναι ἡ ψυχικὴ ἰδιοσυγκρασία τῶν τελευταίων τούτων δεκαετηρίδων τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος· καὶ δὲν παρυσιάζεται τὸ φαινόμενον τοῦτο κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀναλόγους τάσεις, παρομοίας χιμαίρας ἐπεζητήσεν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτῆς πίπτουσα ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ κοινωνία, ὅποτε ἀπολέσασα πᾶν τὸ ἰδανικὸν αὐτῆς καὶ τὴν πίστιν, ἐπεδόθη ὅλη εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἡδυπαθείας, οἰκτρὸν θέαμα ἠθικῆς πτώσεως καὶ πνευματικῆς αὐτοκτονίας, ἐξ οὗ ἐμπνεόμενος ὁ Ὀράτιος, αὐτὸς ὁ προστατευόμενος τοῦ Μαικήνα Ἐπικούρειος, ἔγραφε τοὺς πικροὺς τούτους στίχους, ὧν ἡ ἀνάγνωσις ἴσως δὲν εἶναι ἀδιάφορος καὶ διὰ τὴν καθ' ἡμᾶς κοινωνίαν :

α' Ἡ Ρώμη, καταληφθεῖσα ὑπὸ τῶν στάσεων, παρ' ὀλίγον νὰ καταβληθῇ ἀπὸ τὸν Δᾶκα καὶ τὸν Αἰθίοπα, τὸν ἕνα φοβερόν διὰ τὸν στόλον του, τὸν ἕτερον ἰσχυρότερον διὰ τὰ ὄξέα αὐτοῦ βέλη.

α' Ὁ ἔνοχος αἰὼν ἐβεβήλωσε κατὰ πρῶτον τὸν γάμον, τὴν οἰκογένειαν, τὴν ἐστίαν. Τὸ δὲ κακὸν, ἀναπηδῆσαν ἀπὸ τοιαύτης πηγῆς, διεχύθη ἐπὶ τοῦ τόπου καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ.

α' Ἡ ἐπίγαμος παρθένος διδάσκεται εὐχαρίστως τοὺς χοροὺς τῆς Ἰωνίας·

‡ Russlard vorund nach dem Kriege ἀνωνύμου συγγραφέως.

ἀπκλύνει τεχνηέντως τὸ σῶμα της· καὶ ἤδη ἐν τρυφερᾷ ἡλικίᾳ διαβουλεύεται αἰμομικτικούς ἔρωτας.

«Ἀμέσως ζητεῖ νέους μοιχοὺς ἐν αὐτῇ τῇ τραπέζῃ τοῦ συζύγου της· καὶ δὲν ἐκλέγει σχεδὸν ἐκεῖνον, εἰς ὃν μέλλει νὰ παρᾶσχη παροδικήν τινα εὐνοιαν, ὁπότεν κομίζωσι τὰς λαμπάδας.

«Ἄλλ' ἐξεγείρεται, παρακελευομένη ὑπὸ ἐπιτακτικοῦ τινὸς σημείου, οὐχὶ ἄνευ τῆς συνενοχῆς τοῦ συζύγου, προσκαλουμένη ὑπὸ τινος ἐμπόρου ἢ καταδρομέως τινὸς, ἐπιβαίνοντος Ἰσπανικῆς νηὸς καὶ ἐξαγοράζοντος τὴν ἀτιμίαν ἄλλων.

«Ἄλλὰ δὲν εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ τοιούτων γονέων ἢ γενεᾶ ἐκείνη, ἢ καταστήσασα ἐρυθρὰν τὴν θάλασσαν ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν Καρχηδονίων, καὶ καταβαλοῦσα τὸν Πύρρον, τὸν μέγαν Ἀντίοχον καὶ τὸν ἀδιάλλακτον Ἀντίβαν.

«Ὅπόσων δὲν καθίσταται αἴτιος ἐρειπίων ὁ πανδαμάτωρ χρόνος! Ὁ αἰὼν τῶν πατέρων ἡμῶν, χείρων τοῦ τῶν προγόνων, παρήγαγεν ἡμᾶς χείρονας ἔτι, ἵνα δώσῃ ὑπαρξιν εἰς γενεὰν ἔτι μᾶλλον διεφθαρμένην».¹

Ἄρκεῖ τὸ παρᾶδειγμα τοῦτο τῆς πιπτούσης Ρώμης, τὸ ὁποῖον ἐπαρκῶς ἐκφράζεται ἐν τῇ ᾠδῇ ταύτῃ, ἐν τῇ ὁποίᾳ οὐχὶ μία κοινωνία δύναται ν' ἀτενίσῃ τὴν εἰκόνα αὐτῆς καὶ τὰς ἠθικὰς διαθέσεις . . .

Πρὸ τινων δεκαετηρίδων αἰσθητικοὶ συγγραφεῖς καὶ κριτικοὶ ἐν Εὐρώπῃ ἐκπλαγέντες ἐπὶ παρὰδόξοις τισὶ ψυχολογικοῖς φαινομένοις τῆς κοινωνίας, κατήγγειλαν εἶδος τι ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς νόσου ἀρχομένης νὰ κατατρώχῃ τὸ δημόσιον πνεῦμα· ἠθικὴ τερηδὼν, φθίσις ἀνίατος τῆς ψυχικῆς υἰείας, ἐξέλεγεν ἰδίως τὰς ἐκλεκτοτάτας φύσεις· ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἶονεὶ προνομιούχος νόσος τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ πνεύματος, τὰ δὲ θύματα αὐτῆς ἐστρατολογοῦντο ἐκ τῶν ἐπιλέκτων τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἐπιστήμης. *Maladie du siècle* ἀπεκλήθη ἡ νόσος αὕτη ἐν Γαλλίᾳ, *Weltschmerz* ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἄλλως ἀλλαχοῦ· ἡ νόσος αὕτη, ἧς δὲν δύναμαι ᾧδε ἐλλείψει χρόνου νὰ διατυπώσω τὰ πλήρη χαρακτηριστικὰ, ἐξέφραζε τὴν ἀπογοήτευσιν ὑπὸ τὰς ποικίλας αὐτῆς ἀπόψεις, τὴν μέλαιναν ἐκείνην μελαγχολίαν, ἧτις δὲν εἶναι πλέον ἐλαφρά τις καὶ γλυκύθυμος ιδιότης ἐξόχου πνεύματος, ἀλλὰ λυπηρὸν σημεῖον πασχούσης ψυχῆς, προανάκρουσμα προσεχοῦς πνευματικῆς καταστροφῆς· βαθμηδὸν, ἀπὸ τῶν ἐκλεκτῶν πνευμάτων ἡ νόσος αὕτη κατῆλθεν εἰς τὰς κατωτέρως κοινωνικὰς τάξεις, ἀπανταχοῦ συνεπιφέρουσα τὴν ἀπελπισίαν, τὴν ἠθικὴν ἐρήμωσιν, ἐγκαινίσασα ὡς ἠθικὸν δόγμα τὴν περιφρόνησιν κατὰ παντὸς καθεστῶτος, τὴν ἐπανάστασιν κατὰ πάσης μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐξαρχούσης ιδέας.

Οὕτως ἐπῆλθεν ἡ ἄρρησις εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τῆς κοινωνίας, καταβάσασα ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης; ἡ *είρωνια*,

¹ Orat. I, III, od. 6.

ἤτις κατεχλεύασε καὶ ἐξηυτέλισε πάντα θεσμόν καὶ σύνδεσμον τῆς κοι-
νωνικῆς ἀλληλεγγύης. Τί εἶναι ὁ γάμος ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ἄκρον ἄω-
τον τοῦτο τῆς κοινωνικῆς τάξεως τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἰσχυρότατος παράγων τῆς
συντηρήσεως καὶ τῆς προόδου τῆς πολιτικῆς κοινωνίας; Ὁ *Franz Μοῦρ*, ὁ
δυσειδῆς ἐκεῖνος ἥρως τῶν *Ληστών* τοῦ Schiller, ὁ ἀποστάτης κατὰ παντός
ἠθικοῦ καὶ νομίμου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὁ ἀσεβῆς υἱός, ὁ ἄστοργος ἀδελφός, δι-
καιολογοῦν ἐν ἑαυτῷ κακούργους διαθέσεις, ἐπιφωνεῖ μετὰ σατανι-
κῆς ἐπινοίας: «Λέγουσιν: — αὐτός εἶναι πατήρ σου! σοὶ ἔδωκε τὴν
ζωὴν, εἶσαι ἡ σὰρξ αὐτοῦ, τὸ αἷμα αὐτοῦ — λοιπὸν ἔστω σοὶ ἱερός! . . .
Ἄλλ' ἐπεθύμουν νὰ ἐρωτήσω, διατί μὲ ἔκαμε; βεβαίως οὐχὶ ἀπὸ τῆς πρὸς
με ἀγάπης . . . μὲ ἐγνώρισε πρὶν ἢ μὲ τεκνοποιήσῃ; ἐσκέφη ἡ περὶ ἐμοῦ,
καθ' ἣν στιγμήν μὲ ἐδημιούργει; ἐγίνωσκε τί ἠθέλον καταστῆ εἰ ἐγώ; . . .
Καὶ εἶχεν ἄλλον τινὰ σκοπὸν ἢ δημιουργία μου, ἢ τὴν πλήρωσιν μόνον κτη-
νώδους ἐπιθυμίας;»¹. Τοιαύτη ἡ θεωρία τοῦ γάμου παρὰ τοῖς ὑλισταῖς, ἀνυ-
ψοῦσα ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τῆς κοινωνικῆς λατρείας τὸ εἶδωλον τοῦ ἐλευθέρ-
ου ἔρωτος καὶ ἐν λογικῇ συνεπείᾳ κατόπιν ὑπαγορεύουσα τὴν ἀσέβειαν πρὸς
τοὺς γονεῖς, τὴν ἀστοργίαν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς, τὴν καταφρόνησιν πρὸς τοὺς
νόμους τῆς κοινωνικῆς τάξεως: εἶναι ἡ σκέψις ἀποστάτου υἱοῦ, δικαιολογοῦν-
τος τὰ ἔνοχα αὐτοῦ σχέδια, ἀρνούμενου πᾶσαν ὑπαρξίν ἠθικοῦ νόμου καὶ
θυσιάζοντος τὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ἐγωῦ-
σμοῦ καὶ τῆς ἀδιαφορίας.

Καὶ τί ἦσαν αἱ αἰμοσταγεῖς στάσεις κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην δε-
κατηρίδα, αἱ συνωμοσίαι, αἵτινες ἀπασχολοῦσιν ἀπὸ τινος χρόνου τὸ δημό-
σιον πνεῦμα, κωλύουσαι τὴν εἰρηνικὴν καὶ ἐλευθέραν αὐτοῦ προόδον, ἢ τὰ
ἀποτελέσματα ἀναλόγων σκέψεων, παρομοίας τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ
βίου συλλήψεως καὶ ἀπόψεως. Ὅποσον ἄλλο ἦτο τὸ ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν
ιδεῶδες τῶν ἐμπρηστῶν καὶ πετρελαιοχόων τοῦ Δήμου τῶν Παρισίων καὶ τῆς
ἰσπανικῆς Καρθαγένης; Κατὰ τὰς στατιστικὰς πληροφορίας, ὡς ἐξάγεται ἐκ
τῶν ἀνακρίσεων καὶ τῶν δικῶν, δὲν εὐθύνεται ἐπὶ τοῖς συλληφθεῖσι καὶ τε-
λεσθεῖσι κατουργήμασιν ἡ κοινωνικὴ ὑποστάθμη μόνον, ἡ ἀμυδρὰν κεκτη-
μένη ἔννοιαν τῶν ὄρων τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, οἱ ἐκ τοῦ ψύ-
χους θνήσκοντες ἐπὶ τοῦ μεγάλου δρόμου, οἱ παραφρονοῦντες ἐκ τῆς πείνης
καὶ τῆς ἐνδείας: ἡ δυστυχὴς αὕτη κοινωνικὴ τάξις ὑπῆρξεν ὄργανον μόνον
καὶ νευρόσπαστον, διότι ἡ πνευματικὴ αὐτῆς κατάστασις δὲν ἐπέτρεπε νὰ
διανοηθῇ πέραν τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν ἐνστίκτων. Ἐσχηματίσθη τάξις τις
ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ ὅλως ἰδιοφυῆς, σπανιώτατα δ' ἀπαντῶσα ἐν ταῖς ἀρ-
χαιοτέραις κοινωνίαις: ἡ τάξις αὕτη, ἣτις κατὰ πρῶτον ἀνεπτύχθη καὶ διε-
τυπώθη εἰς ἴδιον κοινωνικὸν σύστημα ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ μυθιστοριογράφου
Mürger ὑπὸ τὸ ὄνομα *Bohème*, περιλαμβάνει πᾶσαν ἀποτυχίαν ἐν τῇ

¹ Schiller's die Räuber.

ἐπιστήμη, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ἐν τῇ πολιτικῇ. Ἀπόκληροι παν-
 τὸς προτερήματος, πάσης ἰκανότητος καὶ τιμῆς, ἄνδρες σπαταλήσαντες τὴν
 ἰδίαν τιμὴν καὶ ἀρετὴν ἐν τοῖς καταγωγίσι τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἐξαχρειώ-
 σεως, κυνικοὶ κατ' ἀνάγκην, στρέφουσι τὰ βέλη αὐτῶν κατὰ τῆς κοινωνίας,
 ἣτις ἐν τῷ κυριαρχικῷ αὐτῆς ἀξιώματι τοὺς περιεφρόνητε καὶ τοὺς ἀπελά-
 κτισε. Ὑπηρεῖται διδασκαλιῶν ἀνατρεπτικῶν, διότι οὐδὲν συμφέρον δύνανται
 νὰ ἔχωσιν ἐν τῇ ὑφισταμένη κοινωνικῇ τάξει, ὡμωταν τὴν καταστροφὴν αὐ-
 τῆς καὶ τὴν ἐξουδένωσιν, καὶ μὴ δυνάμενοι εὐχερῶς νὰ πρῶξωσι τοῦτο, διότι
 ἀναμένεσ' αὐτοὺς ἐξάπαντος ἡ εἰρκτὴ, ἐξεμοῦσι τὸ δηλητήριον τῆς διεφθα-
 ρμένης αὐτῶν ψυχῆς καὶ καρδίας κατὰ παντὸς ἀληθοῦς, ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ ἐν
 τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ ἰδρυσις, ἡ συντήρησις τῆς λιβελλογραφίας ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐ-
 τῆς ἐννοίᾳ εἶναι ἔργον τῆς ἀποβλήτου ταύτης τάξεως. Καθ' ἐκάστην πρωίαν,
 καθ' ἐκάστην ἐσπέραν οἱ ἄεργοι τῶν καπηλείων, αἱ ὑββαλίδες τῶν τριόδων,
 πᾶν μῶρον ἐν γένει, εὐρίσκουσι τὴν εἰκόνα αὐτῶν κεκαλλιτεχνημένην εἰς τὰ
 ρυπαρὰ ταῦτα προϊόντα τῶν τυπογραφείων, τὰ συντηροῦντα τὸν ἀτιμον
 βίον διεφθαρμένων συνειδήσεων. Κοινωνία ἀποσυντιθεμένη δὲν δύναται ἢ
 νὰ εὐρίσκη ψυχικὴν τέρψιν καὶ ἀνακούφισιν ἐν τοιαύτῃ βδελυρᾷ εἰ-
 κόνι, παρισταμένη κατ' ἐξοχὴν διὰ τοῦ μυθιστορήματος, τῆς ἐφημερίδος
 καὶ τοῦ θεάτρου· ἐντεῦθεν ἡ ὑποστήριξις τῆς τοιαύτης πνευματικῆς συγκο-
 μιδῆς, ἡ φαινομενικὴ δημοτικότης παντὸς κοινωνικοῦ περιτρίμματος, ἐπιπλέον-
 τος ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ταύτης ἰλύος. Οὐδὲν ἱερὸν κατὰ τὴν σχολὴν ταύτην·
 θρησκεία, ἐπιστήμη, τέχνη, ἠθικότης, πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ γενναῖον εἶναι
 ἀντικείμενα τοῦ ἐκφυλισμοῦ των. Ἐξευτελίζεται ἡ ἐνᾶρετος γυνή, κατατυ-
 κοφικντεῖται ὁ ἔντιμος πολίτης, χλευάζεται πᾶσα ὑπερέχουσα ἠθικὴ τάξις.
 Οἱ Ῥωμαῖοι, ὁ μέσος αἰὼν κατέλεγον τοὺς ἀνθρώπους τούτους εἰς τὴν τάξιν
 τῶν ἀτίμων, ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἤρνεῖτο εἰς αὐτοὺς τὴν ταφὴν καὶ ἡ ἀρ-
 χαία ἱστορία τοὺς ἐστιγματίσεν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν *συκοφαντῶν*· μόνον δὲ
 δυστυχῶς ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ δὲν εὔρον εἰσέτι τὴν προσήκουσαν αὐ-
 τοῖς θέσιν. Οὗτοι ὑπῆρξαν κατ' ἐξοχὴν οἱ στρατηγοὶ τῆς παρισινῆς Κοινοτή-
 τητος· καὶ οὗτοι οἱ ἀποτυχόντες ν' ἀναδειχθῶσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, οἱ ὁμόσαν-
 τες θανάσιμον κατ' αὐτῆς μῖσος, πρόθυμοι δολοφόνοι καὶ κοφάνται πάσης
 ὑπεροχῆς εἶναι οἱ διαμορφοῦντες δυστυχῶς τὴν λεγομένην κοινὴν γνώμην
 τῶν κατωτάτων τάξεων, οἱ ἐμπνέοντες εἰς αὐτὴν τὰ ἴδια μίσση, οἱ προκη-
 ρύττοντες τὴν ἀνατροπὴν παντὸς καθεστῶτος, ἐν τῷ ὁποίῳ οὐδεμίαν εὐρί-
 σκουσι θέσιν οἱ συνεταιριζόμενοι μετὰ τῶν ἑταιρῶν καὶ τῶν φαυλοβίων, οἱ
 τιθέμενοι ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κοινωνικοῦ συρφετοῦ, ἵνα σύ-
 ρωσιν αὐτὸν ἐν σατανικῇ ἡδονῇ εἰς τὸ ἔγκλημα, εἰς τὴν ἀτιμίαν, εἰς τὴν
 δολοφονίαν.

Ὅποια ἄλλα ἢ αἱ διαγραφεῖσαι ἀρχαὶ ἐν τῇ ἄνω εἰκόνι εἶναι αἱ ἀρχαὶ
 τῶν διεθνῶν, τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ταύτων συνωμοτῶν καὶ ὑπονομιῶν τῆς

κοινωνικής τάξεως, οἵτινες ὑπὸ διχόφορα ὀνόματα, ἀλλ' ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατ' οὐσίαν σημαίαν, κοινοῦσιν ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, μηδενισταὶ ἐν Ρωσίᾳ, οὐδεμίαν ἠθικὴν ἀρχὴν πρεσβεύοντες ἢ ἀναγνωρίζοντες, οὐδεμίαν ὀργανωτικὴν ἰδέαν ἐκπροσωποῦντες ἐν τῷ πυρετῷ τῆς καταστρεπτικῆς μανίας, ἢ τὸ σιωπηλὸν τῆς ὑλιστικῆς θεωρίας συμπέρασμα — μετ' ἐμὲ ὁ κατακλυσμός; ἅπαντες οἱ ἥρωες καὶ οἱ προφήται τῆς τάξεως ταύτης, ἐκπνέοντες ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἀγῶνος ἢ ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς καταδίκης, ἀποκαλοῦσιν ἑαυτοὺς μετ' ἐμφάτῳ ὑλιστὰς, καταφρονοῦντας τὸν θάνατον, διότι μετ' αὐτοῦ ἔρχεται τὸ μηδέν, ὡς κατεφρόνουσιν τὴν κοινωνίαν, κατὰ πρόσωπον τῆς ὁποίας ἀπευθύνουσι τὴν τελευταίαν ταύτην ὕβριν. . . . Καὶ ἔχουσι δίκαιον τοιαύτην συλλαβόντες ἀντίληψιν περὶ τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς τῆς κοινωνίας οἱ ἀποστάται οὗτοι μάρτυρες ψευδοῦς θρησκείας, οἱ φανατικοὶ οὗτοι ἐνθουσιασταὶ τοῦ ὑλισμοῦ, διότι ἡ κοινωνία μὴ κατανοήσασα εἰσέτι τελείως τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς, δὲν ἐμερίμνησεν ὅσον ὤφειλε περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῆς ὑγείας καὶ ἀναπτύξεως. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ μεριμνᾷ ἐξίσου καὶ ἀναλόγως περὶ ὅλων τῶν μελῶν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἢ δὲ κοινωνία, ὁ ἄνθρωπος ἐν μεγαλογραφίᾳ, κηδομένη περὶ τῆς ὑγείας αὐτῆς, τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς εὐεξίας αὐτῆς, ὀφείλει διὰ καταλλήλου ἀνατροφῆς καὶ παιδείσεως νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ψυχικῆς τελειότητος πάντων τῶν μελῶν τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ· ἀτελής, πληρμελής, μονομερῆς ἀνατροφή θέλει ἔχει τοιαῦται ἀποτελέσματα. . . . Καὶ τότε οἱ δημαγωγοὶ, οἱ ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ καθεστώτος, θέλουσιν εὖρει ὕλην πρόσφορον, ἢ ἀνάψωσι τὴν πυρκαϊάν τῆς κοινωνικῆς στᾶσεως καὶ ἀναρχίας· καὶ θέλουσι ψιθυρίσει εἰς τὰ ὦτα ἀμαθοῦς λαοῦ, οὐδεμίαν ἔχοντος συνείδησιν τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀποστολῆς τῆς κοινωνίας, οὐδεμίαν θρησκευτικὴν ἔννοιαν κεκτημένου, διότι ἡ ἐκκλησία ἠρκέσθη εἰς τοὺς τύπους μόνον, ὀλιγορήσασα τῆς οὐσίας, θέλουσιν εἶπει αὐτῷ ὅτι οὐδὲν ἀληθές, οὐδὲν ἀγαθόν, οὐδὲν καλόν, οὐδὲν δίκαιον ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅτι ἡ ἀκαδήμεια, ὅτι ὁ ναός, τὸ μουσεῖον πᾶσα ἔκφρασις τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐδημιουργήθησαν ἐκ τοῦ ἰδρώτος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ λαοῦ, ὅτι εἶναι ἄξια καταστροφῆς, ὅσον καὶ ἂν ἐπιγράψῃ ἐπὶ τῶν προμετωπίδων αὐτῶν προνοητικὴ κυβέρνησις — *Ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης, ἐθνικὴ ἰδιοκτησία*, ὅπως συμβαίνει τὸ λυπηρὸν τοῦτο φαινόμενον τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῆς νεωτέρας κοινωνίας ἐν Παρισίοις. Ἀλλὰ τί πταίει ὁ λαός ὁ μηδεμιᾶς τυχὼν ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἀπὸ μέρους τῶν πεφωτισμένων τάξεων τῆς κοινωνίας, ὁ μηδέποτε διδάχθεις τὴν πλήρη ἔννοιαν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ καὶ τῶν δικαιωμάτων, λαμβάνων δὲ μόνον τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν ἀπὸ τὰς δυσώδεις σελίδας τοῦ *Zola*, δι' ὧν μορφοῦται τὸ αἰσθητικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ αἶσθημα, ὁ λαμβάνων εἰκόνα καὶ παράστασιν τῆς κοινωνίας ἐκ τῶν σκανδαλωδῶν ἀνεκδότων καὶ διηγήσεων, ἐκ τῶν ρυπαρῶν ἀρθριδίων τῶν ἐφημερίδων, τῶν προαγωγῶν

τούτων τῆς δημοσίας ἠθικῆς, ὅποτεν δὲν καθοδηγεῖ αὐτὰς ὑψηλὸν τι ἠθικὸν συμφέρον τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ κερδοσκοπικὴ τις μόνον τάσις, ὁ συλλαμβάνων τὴν εἰκόνα τῆς κοινωνίας καὶ μορφῶν τὰς ἐπ' αὐτῆς πεποιθήσεις του ἐκ τῶν ἀσέμνων παραστάσεων τοῦ θεάτρου, ὅποτε ἡ μόλις ἀποφοιτήσασα τοῦ παρθενγωγείου σεμνὴ παρθένος, ὁ θαυμίζων εἰσέτι ἐν τοῖς διδασκαλείοις μεῖραξ ἔρχονται νὰ λάβωσιν ἐν τοιούτοις καταγωγίοις τὸ πρῶτον μῦρον καὶ χρῆσμα τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῶν μορφώσεως καὶ διδασκαλίας, ἵνα ἴδωσιν ἐν τοῖς πανοράμασι τούτοις τῆς κοινωνικῆς ἐκλύσεως τὰ ἔλατθ ἐκείνα, τὰ ὅποια πᾶσα σώφρων κοινωνία περίφροντις ὄφελον ἀποκρύπτει ἀπὸ τοῦ βλέμματος τοῦ δημοσίου, στρέφουσα τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπ' ἄλλα γενναϊότερα καὶ εὐγενέστερα; Οὕτως ὁ σκεπτικισμὸς, ἡ ἀδιανοησία ἐγκεντρίζεται ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπέρχονται μετ' ὀλίγον τὰ λυπηρὰ ἐκείνα ἀποτελέσματα, ὧν ἡ εἰκὼν τοσαύκις ἀνεπαρεστάθη ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ. . . .

Τοιαύτη ἀνατροπὴ, ἀπόβλητος ξένης διαφθορᾶς μίμησις, θεωρηθεῖσα ὡς πολιτισμὸς, ἐπήνεγκεν ἐν Ρωσίᾳ ἐν μὲν ταῖς ἀνωτέροις αὐτῆς τάξεσι τὸν μηδενισμὸν, ἐν δὲ ταῖς κατωτέροις τὸν κοινωνισμὸν. Ἐλαχίστη ἡ διαφορὰ ἀναμφιδόλως μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐκφράσεων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, διότι κατ' οὐσίαν ἀμφοτέραι σκοποῦσι τὴν καταστροφὴν τοῦ καθεστώτος, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ πρώτη ἐν τῷ πνευματικῷ αὐτῆς πυρετῷ οὐδέποτε ἐσκέφθη περὶ δημιουργίας, περιορισθεῖσα μόνον νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν κατωτάτων τάξεων καὶ νὰ ἐκμεταλλευθῆ τὴν ἀμάθειαν αὐτῶν καὶ τὰ ἔνστικτα, ἵνα κορέτῃ τὴν μονομανίαν τοῦ ἐμπρησμοῦ καὶ τῆς καταστροφῆς, ὑφ' ἧς πάσχει τὸ νευρικὸν αὐτῆς σύστημα, ἐξωθοῦν αὐτὴν εἰς πᾶσαν ἐγκληματικὴν σκέψιν καὶ ἐπιχείρησιν.

Καὶ εὐρέθη ὕλη πρόχειρος ἐν Ρωσίᾳ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην εὐρωπαϊκὴν χώραν. Ἡ κατάργησις τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς ὀργανωμένης ταύτης ἐν τῇ κοινωνίᾳ κλοπῆς, κατὰ τὴν κοινωνιστικὴν καὶ μηδενιστικὴν ἀποψιν, οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἐμποιήτῃ ζωηρὰν ἐντύπωσιν καὶ συγκίνησιν ἐν Ρωσίᾳ, ὅπου ἐπικρατεῖ εἰσέτι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὸ κοινοτικὸν τῶν κτήσεων σύστημα, εὐχερῶς ἀναμιμνήσκον τὴν πρώτην ἱστορικὴν τῶν κοινωνιῶν περίοδον. Ἡ ἀρχιότης τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἀπέραντος εὐρύτης τῶν πεδιάδων τοῦ ῥωσικοῦ κράτους δὲν ἐπήνεγκον εἰσέτι τὴν ἀνάγκην τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ὅποια ἐπιφάνεται κατὰ τὴν μετὰβασιν τῶν λαῶν εἰς κοινωνικὸν βίον κανονικώτερον καὶ μᾶλλον ὀργανωμένον. Τὸ κοινοτικὸν τῶν κτήσεων σύστημα ἀπὸ αἰώνων ἤδη ἐξαρανισθὲν ἐν Εὐρώπῃ, μὴ ὑφιστάμενον πλέον ἢ παρατίσιν ἀγρίαις φυλαῖς, διετηρήθη εἰσέτι παραδόξως ἐν τῇ ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ. Μόνον ἐν Ρωσίᾳ δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ συναντήσωμεν τὸν πανάρχαιον ἐκεῖνον τύπον τῆς οἰκογενειακῆς ἰδιοκτησίας, τὸν ἀναμιμνήσκοντα ἡμῖν τοὺς πατριαρχικοὺς τῆς Γραφῆς χρόνους. Ἄριστος τῆς χώρας ταύτης γνώστης, ὁ

Κ. Α. Leroy-Beaulieu, ἔγραψε πρό τινος χρόνου τὰ ἀκόλουθα σὺν τοῖς ἄλλοις περὶ τοῦ πατριαρχικοῦ συστήματος τοῦ ἰσχύοντος μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ ρωσικῷ χωρίῳ: Ἄν τῇ ἰσθμῷ (καλύβῃ) τοῦ Μουζίκου ἢ οἰκογένεια διετήρησε τῶντι μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν πατριαρχικόν, ἀρχαῖκόν χαρακτηῖρα. Ἡ περιουσία τῶν χωρικῶν μένει ἀδιαίρετος μεταξὺ τῶν συνοικούντων τέκνων ἢ ἀδελφῶν, καθότι ἕκαστος τοῦ οἴκου ἄνθρωπος κέκτηται ὅμοιον ἐπ' αὐτῆς τίτλον. Πάν δ' ὅ,τι βλέπομεν ἐν τῷ δήμῳ, τὸ ἐπανευρίσκομεν ἐν σπέρματι καὶ ἐν τῇ οἰκογενεῖα. Ὁ ρωσικὸς δῆμος δύναται νὰ θεωρηθῇ οὕτως εἰπεῖν ἠὺς ἡμῶν οἰκογένεια, ὑπ' αἵρετοῦ κυβερνωμένη ἀρχηγού, τοῦ γέροντος (Starosta). Περ' αὐτῷ τὸ ἔδαφος, ἢ γῆ εἶναι ἢ ἀθροιστικὴ ἰδιοκτησία τῆς κοινότητος, ἕκαστος δ' ἄνθρωπος ἢ ἐκάστη οἰκογένεια ἀπολαμβάνει τὴν αὐτῆς μερίδα. Περὶ τῷ Ῥώτῳ χωρικῷ ὁ δεσμὸς τῆς οἰκογενεῖας καὶ τῆς κοινότητος εἶναι συνκρίσιμος ἐν παντί, ἀδυνάτου ὄντος νὰ κατανοηθῇ καλῶς ἢ πρώτη ἄνευ τῆς δευτέρας. . . . Ὁ οἰκογενειάρχης κατὰ τὰ ἀρχαῖα ρωσικὰ ἦθη εἶναι κύριος ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ὡς ὁ Τσάρος ἐν τῷ ἔθνει· καὶ πρέπει ν' ἀνέλθωμεν ἐπέκεινα τοῦ μέσου αἰῶνος, μέχρι τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας τῶν Ρωμαίων, ἵνα εὐρωμεν ἀνάλογόν τι ἐν τῇ δύσει φαινόμενον· ἢ ἡλικίᾳ οὐδαμῶς χειραφετεῖ τὸ τέκνον τοῦ πρώτου χωρικοῦ ἀπὸ τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας· ὁ δὲ ἔφηβος καὶ ἔγγαμος υἱὸς μένει ὑποτελής, μέχρις ὅτου λάβῃ τέκνα ἐν ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ, ἢ καταστῇ ἐκ περιτροπῆς οἰκογενειάρχης. Ἡ οἰκογενειανικὴ κυριαρχία διέμεινεν ἀνέπαρος διὰ μέσου ὄλων τῶν ἀλλοιώσεων καὶ ὄλων τῶν ἐπαναστάσεων τῆς Ρωσίας.¹

ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο τελεῖται πᾶσα ἐργασία ἐν ταῖς ἀγροτικαῖς κοινότησι· δύο ἢ τρεῖς οἰκογένειαι συνενοῦσιν ἐπὶ παραδείγματι τοὺς βόας αὐτῶν, καλλιεργοῦσι κατὰ πρῶτον τοὺς ἀγροὺς τῆς μιᾶς οἰκογενείας, ἀκολουθῶς τοὺς τῆς δευτέρας καὶ οὕτω καθεξῆς, διότι ἕνεκα τῆς τραχύτητος τοῦ ἐδάφους οἱ βόες τῆς μιᾶς οἰκογενείας δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς τὴν ἐπιτυχῆ τῶν γαιῶν αὐτῆς καλλιέργειαν. Μεθ' ὅλων δὲ τὰς συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ νεωτέρου κοινωνικοῦ βίου μεταρρυθμίσεις ἐπικρατεῖ ἀείποτε ἐν τοῖς ἀγροῖς ἢ κοινοτικῇ αὐτῇ τάσει, ἔμφυτος καταστάτα ἰδιότης τῆς ρωσικῆς φυλῆς, καὶ ἐντεῦθεν ἢ οὐχὶ ἄτοπος γνώμη πολλῶν φρονούντων, ὅτι αἰφνιδία μετατροπὴ τοῦ συστήματος τούτου θέλει ἐπενέγκει στασιμότητα μᾶλλον ἢ πρόοδον ἐν τῷ βίῳ τῆς ρωσικῆς κοινωνίας.

Ἄνάλογον πρὸς τὸν ἀγροτικὸν κοινωνισμὸν φαινόμενον παρατηρεῖται ὡσαύτως καὶ ἐν τοῖς ρωσικοῖς ἐργαστασίαις. Ἡ ἐν τοῖς βιομηχανικοῖς καταστάμασι τῶν πόλεων ἐργασία ὑπομιμνήσκει ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τὰ κοινοτικὰ καὶ πατριαρχικὰ συστήματα τοῦ ρωσικοῦ χωρίου. Ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας, τὸ περιλάλητον τοῦτο σύνθημα κοινωνιστικῶν τινῶν ἰδεολόγων, ἔσχε

¹ Revue des deux Mondes.—Novembre 1879.

τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐφαρμογὴν αὐτοῦ καὶ πρᾶγματῶσιν ἐν τῷ ρωσικῷ ἐργοστασίῳ· καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀλληλεγγύου ἀσφαλείας ἤθελεν εὐρύτερον ἔτι διαδοθῆ καὶ ἀναπτυχθῆ ἐν τῇ ρωσικῇ βιομηχανίᾳ, ἂν οἱ ἐργατικοὶ συνεταιρισμοὶ δὲν ἐθεωροῦντο λίαν ὑπόπτως ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἰσχυροὺς ἐχούσης λόγους νὰ ὑποπτεύηται αὐτοὺς ὡς ἀφετηρίας καὶ κέντρα πρὸς ἐπαναστατικούς συνεταιρισμοὺς καὶ ἀνατρεπτικὰς συνενώσεις, ἐπισήμως ἀποδειχθέντος ἐσχάτως, ὅτι φωλεὰ πάσης συνωμοσίας εἶναι τὸ ἐργοστάσιον, ἐν τῷ ὁποίῳ κυρίως τελεῖται ὁ μηδενιστικὸς τῶν ἀναρχικῶν προσηλυτισμὸς καὶ πᾶσα ἀπόπειρα ἀνατροπῆς τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς τάξεως.

Ἐν τῷ χωρίῳ αὐτοῦ διαμένων ὁ Ρῶσος χωρικός κέκτηται πᾶσας τὰς ἀρετὰς τῶν πατριαρχικῶν χρόνων· βοηθεῖ τὸν πλησίον, ἐργάζεται μετ' αὐτοῦ, ὅταν οὗτος δὲν δύναται ν' ἀποτελειώτῃ τὸ ἔργον του· πράττων δὲ τοῦτο, ἐνεργεῖ κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις ἐμφύτου ἠθικοῦ αἰσθηματος, ἐπιτάττοντος αὐτῷ τὰ καθήκοντα τῆς φιλάνθρωπίας καὶ τῆς ἀλληλοβοηθείας. Εἶναι τύπος ἀγαθοῦ ἀνθρώπου, προτιμῶν ν' ἀπολέσῃ τὸ δίκαιον, ἢ νὰ μεταβῆ εἰς τὸ δίκαιον πρὸς διεκδίκησιν αὐτοῦ, κινδυνεύων οὕτω νὰ διαρρήξῃ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πᾶσαν πρὸς συγχωρικὸν σχέσιν καὶ οὕτω νὰ ἐκραγῇ ἐν τῷ μέλλοντι ἐμφύλιος καὶ διαρκῆς ἐν τῷ χωρίῳ ἀγὼν, σκηναὶ ἐκδικήσεων, ὡς συμβαίνει ἐν πολλαῖς μὴπω ἀνεπτυγμέναις εἰσέτι χώραις, ἐνθα ἐπικρατεῖ κατ' ἐξοχὴν ὁ ἀτομισμὸς, ἢ δὲ ἰδιωτικὴ ἐκδίκησις θεωρεῖται ἀνωτέρα τῆς κοινωνικῆς ἀθεντείας. Τὸ δὲ αἶσθημα τοῦτο τοῦ Ρῶσου χωρικοῦ εἶναι ἀπόρροια μᾶλλον ἠθικοῦ ἐπιτάγματος ἢ ἀνάγκη κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Εἶναι ὀλιγαρκῆς ὁ Ρῶσος χωρικός καὶ τὸ αἶσθημα τοῦτο καθίστησιν αὐτὸν τοσοῦτον αὐτάρκτη, ὥστε νὰ καταφρονῇ μὲν πᾶσαν κτῆσιν πλοῦτου, ἀπὸ βαθείας δὲ πεποιθήσεως νὰ φρονῇ ὅτι ὁ πλοῦτος σπανιώτατα συσσωρεύεται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ δι' ἐντίμων καὶ ἀνεπιλήπτων μέσων.

Τοιοῦτος λαὸς, ἐνέχων εἰσέτι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πάντα τὰ στοιχεῖα πρωτογόνου κοινωνικῆς καταστάσεως, διατελῶν εἰσέτι εἰς τὰ σπάργανα πνευματικῆς νηπιότητος καὶ ἀγνοίας, ἦτο ἐπόμενον νὰ καταστῇ εὐάλωτον θῦμα πάσης πολιτικῆς μαγγανείας· μόνον εὐρὸν καὶ κατὰλληλον σύστημα δημοτικῆς παιδείσεως ἠδύνατο νὰ ἐξορκίσῃ τὸν δαίμονα τῶν ἀνατροπῶν καὶ νὰ προαγάγῃ τὸν λαὸν εἰς ἀνωτέραν τινὰ πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν τάξιν. Ἄλλ' ἢ παιδεύσεις τοῦ λαοῦ, ὅπου τῆς χώρας ἀκαταλλήλως ἤθελεν εἰσαχθῆ, ὑπῆρξε διὰ τὸν Ρῶσον χωρικὸν ὁ χιτὼν τῆς Δηϊανείρας, πυρπολήσας μᾶλλον ἢ ἐξαγνίσας τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ συνείδησιν· ἀτελής μάθησις καὶ ἀνάπτυξις σαλεύει τὸν νοῦν του, δημιουργῶν εἰς ἑαυτὸν νέους κόσμους καὶ ὑποδεικνύων ψευδεῖς χιμαϊρικούς ὀρίζοντας· δὲν εὐχαριστεῖται πλέον ἐν τῇ ἐξοχῇ, ἐν ἣ τοσοῦτον εὐδαίμονες ἔζων οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀπέρχεται εἰς τὴν πόλιν, εἰς τὸν

κέρσον τῆς πάλης καὶ τῆς θυέλλης, ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων ποικίλης κοινω-
νίας πρὸς πλουτισμόν· καὶ ἐπιτυχάνων μὲν καθίσταται χρηστός τις ἴσως
ἄστος, ἀλλ' ἀποτυχάνων πίπτει ἠθικῶς ἅμα· τὸ δὲ οἰνόπνευμα εἶναι ἡ μόνη
αὐτοῦ καταφυγή καὶ παραμυθία. Καὶ τότε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μέθης, τοῦ
πνευματικοῦ τούτου ἰλίγγου, συλλαμβάνει ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ σχέδια τῆς
ἐρημώσεως καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς κοινωνικῆς τάξεως, σκοτεινὸς συνωμό-
της ὄνειροπολῶν ἐμπρησμοὺς καὶ δηώσεις, καταλήγων ἐλεεινὸν βίον ἐν τῇ
εἰρκτῇ ἢ ἐν τῇ Σιβηρίᾳ, ἢ αὐτοκτονῶν ἐξ ἀπελπισίας ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ τῶν
φαντασιοκοπιῶν τῆς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ οἰνοπνεύματος διατυπωθείσης
κοινωνικῆς αὐτοῦ δημιουργίας. Διεφθαρμένη κυβέρνησις, οὐδὲν ἰδανικὸν ἔχουσα
πλὴν τῆς κατακτῆσεως, πλουτοῦσα ἐκ τοῦ ἰδρώτος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ
λαοῦ, ἀποζῶσα ἐκ τῶν καταχρήσεων τῆς δωροδοκίας, οὐδὲν ἔχουσα συμφέ-
ρον πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν περιλαλήτων μεταρρυθμίσεων, αἵτινες ἐπὶ τοῦ
χάρτου μόνον ἀναγράφονται, παραχωροῦσα πᾶσας τὰς πολιτικὰς θέσεις εἰς
ἀνθρώπους ἀνικάνους ἀντὶ χρηματικῆς ἐξαγορᾶς ἢ ἄλλων ἀναλόγων μέσων,
ἡκιστα συμφώνων πρὸς τὴν πολιτικὴν ἠθικὴν καὶ χρηστότητα, δὲν εἶναι δυ-
νατὸν διὰ κατὰλλήλου διοικήσεως καὶ τῶν προσηκουσῶν μεταρρυθμίσεων νὰ
θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην, καθιεροῦσα νέαν ἐποχὴν ἐν τῇ ρω-
σικῇ ἱστορίᾳ καὶ λαμβάνουσα τὴν πρωτοβουλίαν τῶν πραγματικῶν μεταρ-
ρυθμίσεων, αὐτὴ πρότερον μεταρρυθμιζομένη καὶ βελτιουμένη. Ἐντεῦθεν τὸ
μῖσος τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν ἀνωτάτων τάξεων τῆς κοινωνίας, καὶ ἰδίως κατὰ
τῆς τάξεως τῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων, οὓς θεωρεῖ ὡς τοὺς ἀσπονδοτά-
τους τῶν πολεμίων των, ὡς τὰ ἀπαίσια ὄργανα καταστρεπτικῆς δυνάμεως,
ἧς κεφαλὴ μὲν εἶναι ὁ Τσάρος καὶ ἡ κεντρικὴ ἐν Πετροπόλει κυβέρνησις, ὄρ-
γανα δὲ ἐξίσου ὑπεύθυνα καὶ συνένοχα οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διοικηταὶ καὶ
ὑπάλληλοι. Τὰ μεγάλα ἐγκλήματα, ἅτινα κηλιδοῦσι σήμερον τὰς σελίδας
τῆς ρωσικῆς ἱστορίας, αἱ δολοφονίαι ἀπόπειραι ἀπὸ τοῦ Τσάρου μέχρι τοῦ τε-
λευταίου τῶν ἀστυνομικῶν ὑπαλλήλων δὲν εἶναι μόνον ἀπόρροιαι ὠρισμένης
τάξεως ἀνατρεπτικῶν στοιχείων, ἀλλ' εἶναι ἅμα σιωπηλὴ ἀποδοχὴ ὑπὸ
πάσης τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, εἶναι τὸ ἠθικὸν ἐκεῖνο *delirium tremens*, τὸ
ὁποῖον μετὰ τὸσαύτης γραφικῆς ζοφερότητος διετύπου πρό τινας χρόνους ἐν
Γαλλίᾳ ὁ κ. *Taine*¹ ἀπεικονίζων τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. Ἡ ρωσικὴ
κοινωνία νοσεῖ σήμερον ἐκ τῆς καταχρήσεως δηλητηρίων, φυσικῶν καὶ ἠθι-
κῶν πνευματῶδων ποτῶν, ἐξεγειρόντων τὸν ἠθικὸν αὐτῆς ὀργανισμόν μέχρι
τῶν τελευταίων ὁρίων τῆς κοινωνικῆς παραφροσύνης. Ἡθικὸν *delirium tre-
mens* ἐν τινὶ κοινωνίᾳ εἶναι ἀνώτερον περιγραφῆς ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ λεπτο-
μερείᾳ καὶ ἀκριβείᾳ, ἀπόκειται δὲ μᾶλλον εἰς τὴν φαντασίαν νὰ τὸ συλλά-
βῃ καὶ νὰ τὸ διατυπώσῃ.

Τοιαύτη ἡ νόσος σήμερον τῆς ρωσικῆς κοινωνίας· οὐδεμία ἠθικὴ καὶ

¹ Origines de la France contemporaine.— La Revolution.

πνευματική ανάπτυξις, διότι ανωτέρα και κατωτέρα παιδείυσις συντελεῖ μάλλον εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν ἢ εἰς τὴν ἠθικότητα τῆς κοινωνίας· οὐδεμία πολιτικὴ τοῦ λαοῦ αὐτοβουλία, συντελεστικὴ κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἥττον εἰς τινὰ αὐτοῦ ἀναμόρφωσιν, ἥτις ἀπορροφᾶται ὑπὸ φαύλης συγκεντρωτικῆς διοικήσεως, ἐπαχθὲς στρατολογικὸν σύστημα καὶ ἐντεῦθεν ἀνωφελεῖς πόλεμοι ἀπορροφῶντες πᾶσαν πολιτικὴν ἰκμάδα ζωῆς καὶ ἐργασίας τοῦ κατωτάτου λαοῦ ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀνωτάτων τάξεων· ἔλλειψις ἠθικῶν ἀρχῶν παρὰ ταῖς τάξεσι ταύταις, αἵτινες θύματα στρεβλῶν συστημάτων ἀρνοῦνται πᾶσαν ἰδέαν ἠθικῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀρχῆς, ἐν δὲ τοῖς κόλποις αὐτῶν ἐπιτρέπουσι νὰ στρατολογῶνται οἱ ἡγέται τῆς κοινωνικῆς ἀνατροπῆς, ἥτις ὑπὸ τὸ ἀπαίσιον τοῦ Μηδενισμοῦ ὄνομα ἔχει ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς ἀνκγεγραμμένα πάντα τὰ μέσα, τὰ δυνάμενα νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν σχεδίων αὐτῆς, τὸν ἐμπρησμόν καὶ τὴν δολοφονίαν ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν ὑπαλλήλων του. Ἡ δὲ εὐρεῖα αὕτη συνωμοσία, εἰ καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ ἔτι, περιβάλλει ἐν εἴδει φοβεροῦ καὶ ἀκαταλήπτου δικτυωτοῦ λαβυρίνθου διὰ τῶν πλοκῶν αὐτῆς ἀπασαν τὴν αὐτοκρατορίαν, ἔχουσα τοὺς ἥρωας αὐτῆς, τοὺς μάρτυρας, δυναμένη κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ μεταχειρισθῇ τούτους πρὸς πᾶσαν ἐπιχείρησιν κατὰ τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καθεστῶτος.

Δ'.

Καὶ τίς ὑπέχει τὴν ἀληθῆ εὐθύνην τῆς ἠθικῆς ταύτης καταστάσεως, τῆς πνευματικῆς ταύτης ἐκβρασώσεως τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, ἥτις ὁσημέραι ἐκφαίνεται καθαρώτερον καὶ ζοφερώτερον, ἐπαπειλοῦσα νὰ ὑποσκάψῃ ἐξ ὀλοκλήρου τὰς βᾶτεις, ἐφ' ὧν στηρίζεται πᾶσα ἀρχὴ καὶ πᾶς θεσμὸς αὐτῆς καὶ σύνδεσμος; Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ρηθέντων προφανῶς καταδεικνυται, ὅτι αὕτῃ ἡ ρωσικὴ κυβέρνησις, τὸ πολιτικὸν αὐτῆς σύστημα, τὸ συντελοῦν εἰς τὴν ἐξάντλησιν μάλλον ἢ εἰς τὴν ζωτικότητα τοῦ ἔθνους εἶναι τὰ αἷτια τὰ προκαλέσαντα τὴν ἐχθροπάθειαν ταύτην κατὰ τῆς ὑφισταμένης τάξεως, αἱ ὑποθάψασαι τοὺς παραβολωτάτους πόθους καὶ τὰς μάλλον ἀπραγματοποιήτους χιμαίρας ἐν τῇ κεφαλῇ τῆς ρωσικῆς κοινωνίας. Ὁ συναισθανθεὶς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ ἀξίαν καὶ ἀτομικότητα Ρῶτος πολίτης, ὁ λαβῶν συνείδησιν τῆς ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ ἀποστολῆς αὐτοῦ, ὁ ἔχων γνῶσιν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων, ἐρωτᾷ ἑαυτὸν μετ' ἀπορίας τίς ὁ λόγος τῆς ὑπάρξεως κυβερνήσεως, ἥτις δικαιωμάτων μόνον ἔχουσα ἀξιώσεις, ἀδιαφοροῦσα δὲ διὰ τὰ καθήκοντα αὐτῆς, ἐπικάθηται βαρῦς Ἐπιτάτης ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἔθνους, κωλύουσα αὐτὸ νὰ ἀναπνεύσῃ καὶ νὰ κινήθῃ ἐλευθέρως, λαμβάνει τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, ἐκμυζᾷ τὸ αἷμα τῆς ζωῆς αὐτοῦ, περὶ ἑαυτῆς μόνον μεριμνῶσα καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ἰσταμέ-

νων καὶ λειτουργουσῶν ἀνωτάτων κοινωνικῶν δυνάμεων. Ὁ Ρῶσος χωρικός, ὁ ἀπελευθερωθεὶς τῆ γενναία πρωτοβουλία τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, βλέπει ἑαυτὸν μέχρι τῆς σήμερον ἐπίσης δούλον, ἐπίσης δυστυχῆ ὑπὸ τὴν μάλιστα αὐθιχρέτου συγκεντρωτικῆς κυβερνήσεως, ὅπως ἦτο τοιοῦτος ὑπὸ τὸ ἀρχαῖκόν κνοῦτον ἀγρίου χωροδεσπότη, καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἐγκάρδιος ὑποδοχὴ καὶ ἡ ἡχώ, ἧς τυγχάνουσιν οἱ ἀνατρεπτικοὶ λόγοι καὶ αἱ προκηρύξεις οἰου-
δήποτε Σπαρτάκου τῆς ρωσικῆς ἐλευθερίας.

Δὲν μοιροδοξῶ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀπόψει τῆς προόδου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύ-
ματος· πρεσβεύω τὴν ἀρχὴν ἐλευθέρας τινος βουλήσεως διεπούσης τὸν ἀνθρώ-
πινον βίον τῶν λαῶν ἐν τῇ ἐκπολιτευτικῇ αὐτῶν σταδιοδρομίᾳ. Ἀλλ' ὑπάρ-
χουσι περιστάσεις, καθ' ἃς ὁ λόγος σιγᾷ, ἀνίκανος νὰ πρᾶξῃ τι γενναῖον καὶ
τέλειον, κλίνων δὲ ὑπὸ τὰ ἄγρια ἐνστικτὰ τῆς φύσεως, ἧτις τυφλῆ ἐκ τοῦ
πάθους, κατεργαζομένη ἀπὸ τῆς ἠθικῆς αὐτῆς περιωπῆς, ὑποπίπτει εἰς τὰς ὀρέ-
ξεις καὶ τὰς παραπλανήσεις εὐτελοῦς αἰσθητισμοῦ, ὑποβιβαζομένη ἐν ἴτῃ
μοίρᾳ μετὰ τῶν ἀλόγων ζώων, ὧν ἡ ζωὴ ὑφίσταται μόνον διὰ τῆς χρήσεως
τῶν φυσικῶν αὐτῶν δυνάμεων καὶ ἐνστίκτων. Ἐν τοιαύτῃ πνευματικῇ κατα-
στάσει, διατελούσης τῆς κοινωνίας, μόνον διὰ καταστροφῆς δύνανται νὰ ἐπιλυ-
θῶσι πάντα τὰ ἐπασχολοῦντα αὐτὴν προβλήματα, ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ ἀφε-
τηρίας νὰ ἀναγραφῇ ἡ νέα ἱστορικὴ αὐτῆς περίοδος καὶ δράσις. Καὶ τοῦτο
συμβαίνει ἀπὸ τινος χρόνου ἐν Ρωσίᾳ, ἐκφανέστερον ὄτημέραι διατυπούμενον
καὶ διατρανούμενον. Ἀφ' ἐνὸς μὲν κυβέρνησις ἐκπροσωποῦσα τὰς παραδόσεις
καὶ τὰ εἰδῶλα τοῦ παρελθόντος, σκοτεινὴ θεοκρατία ἐν μέσῳ τοῦ φωτός τοῦ
δεκχέτου ἐνάτου αἰῶνος, ἀντὶ πάσης ἐσωτερικῆς πραγματικῆς μεταρρυθμίσεως
καὶ βελτιώσεως ὄνειροπολοῦσα κατακτήσεις ἀπλῶς χάριν κατακτήσεων, χά-
ριν κορεσμοῦ ἀγρίων ἐνστίκτων, οὐχὶ δὲ, ὡς ὑποκριτικῶς διακηρύττει, χάριν
ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς δούλων λαῶν ἀπολυτρώσεως· ἀφ' ἐτέρου δὲ Ἐπα-
νάστασις, μηδεμίαν ἠθικὴν ἀρχὴν ἀναγνωρίζουσα, μηδὲν ἰδεῶδες πρε-
σβεύουσα, βακχίς κόρυμβαντιῶτα καὶ προτφέρουσα τὸ φίλημα παρὰ πρὸς ἐρε-
θισμοῦ εἰς τὴν συνείδησιν λαοῦ νηπιχίζοντος ἔτι, ἀναγορεύσασα δὲ τὴν δο-
λοφονίαν καὶ τὸν ἐμπρησμόν ὡς τὰ ἱερά σύμβολα τοῦ καταστρεπτικοῦ αὐ-
τῆς δεκαλόγου. Ἐν τοιαύτῃ ζοφερᾷ εἰκόνι, διατυποῦται ἡ παροῦσα κα-
τάστασις τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, χωρὶς νὰ ὑποφκίνηται πού φωτεινὴ τις
ἀκτὶς σωτηρίας καὶ ἀπολυτρώσεως. Τί ἐπιφυλάσσει τὸ μέλλον; Θέλει σω-
φρονήσῃ ἡ κυβέρνησις, κατανοοῦσα τὸν ἀληθῆ αὐτῆς σκοπὸν καὶ τὴν προ-
σήκουσαν ἀποστολὴν ἐν τῇ ρωσικῇ κοινωνίᾳ, θέλει αἰσθανθῆ ὅτι ἡ καλλίστη
πολιτικὴ διὰ τὴν ρωσικὴν πολιτείαν εἶναι τὸ πρόγραμμα τῶν μεταρρυθμίσεων,
οὐχὶ δὲ ἡ κατάκτησις καὶ ἡ ἀδίκος προσβολὴ ξένων ἐθνικῶν δικαίων; Ἡ δὲ
ἐπανάστασις θέλει σκεφθῆ καὶ ἀποδείξει ὅτι μᾶλλον τῆς βίαις θριαμβεύει ὁ
κυρίαρχος λόγος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀντὶ δὲ τῶν νεφελῶδων χιμαίρων δυσπραγ-
ματοποιήτου μέλλοντος θέλει συναισθανθῆ τὰς ἀνάγκας τῆς πραγματικότη-

τος καὶ τὴν κατὰ τὸ ἐνὸν θεραπείαν αὐτῶν, ὅπως ἤρξαντο ἤδη φρονεῦντες εὐάριθμοὶ τινες τῶν ἐν Ρωσίᾳ εὖ φρονούντων; Ἴδου τὸ ζήτημα.

Ἐν τούτοις προκειμένου τοῦ λόγου περὶ ἐπαναστάσεων καὶ τοιούτων κοινωνικῶν φαινομένων τῆς ἱστορίας δὲν εἶναι ἴσως ἀνάξιοι ἰδιαιτέρας μνείας οἱ λόγοι οὗτοι Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, δι' ὧν καὶ περατῶ τὴν παροῦσαν μελέτην: «Σαθρότης καὶ ἀστάθεια εἶναι ἀναπόφευκτοὶ ἐλλείψεις παντὸς ἀνθρωπίνου ἔργου. Αἱ ἐπαναστάσεις καὶ ἐν ταῖς μοναρχίαις καὶ ἐν ταῖς δημοκρατίαις ἔχουσι τὰ πρῶτα αὐτῶν αἰτία ἐν τοῖς ἀναλλοιώτοις νόμοις τῆς φύσεως. Τὰ δὲ ἀνθρώπινα πάθη δέον νὰ χρησιμεύωσιν ὡς ὤθησις, ἵνα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νέα προσάγονται φαινόμενα ἐπὶ τῆς μεγάλης σκηνῆς τῆς ἱστορίας».¹

ΝΕΟΚΑΠΣ ΚΑΖΑΖΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΣΤΟΚΟΛΜῆ

Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΟΙΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ *

Τὴν 8ῆν Αὐγούστου συνεπληρώθη ἔτος ἀφ' ἧς ἡμέρας εἰς τὴν βορειοτέραν εὐρωπαϊκὴν πρωτεύουσαν, τὴν Στοκόλμην, ἔκαμεν ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Β' διεθνὲς περὶ τῶν Φυλακῶν συνέδριον. Ἄν καὶ πληθὺς δημοσιεύσεων προηγήθη, ἰδίως δ' ἐπηκολούθησε μετὰ τὸ Συνέδριον τοῦτο, πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἡ Σύνοδος αὕτη δὲν ἀπησχόλησε τὴν κοινὴν γνώμην, δὲν διήγειρε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ τόσον, ὅσον πᾶς τις ἤθελε περιμένει ἀπὸ τὸ ζήτημα τὸ ἀπαρτίζον τὸ ἀντικείμενον τῶν συζητήσεων αὐτοῦ, ὅσον τέλος ἀπησχόλησε τὸ κοινὸν ἢ ἐν Λονδίῳ τῷ 1872 γενομένη.

Οὔτε εἰς πλημμελῆ συγκρότησιν τοῦ Συνεδρίου, οὔτε εἰς πλημμελὲς πρόγραμμα τῶν ὑπὸ συζήτησιν θεμάτων ἀποδοτέον τοῦτο. Ὅταν τις ἐνθυμηθῆ, ὅτι τὴν 1/13 ἰουνίου συνήρχοντο εἰς Συνέδριον ἐν Βερολίῳ οἱ δύο ἀρχιγραμματεῖς τῶν μεγαλειτέρων αὐτοκρατοριῶν καὶ μετ' αὐτῶν οἱ πρωθυπουργοὶ καὶ ὑπουργοὶ τῶν ἐξωτερικῶν τῶν λοιπῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, ὅπως κανονίσωσι τὴν τύχην τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τὸν συμβάντα πόλεμον, θέλει εὐκόλως ἐννοήσῃ, ὅτι πᾶν Συνέδριον φιλειρηνικὸν ἀμέσως κατόπιν ἐρχόμενον δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἐπισκισθῆ. Ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τῶν μέσων Ἰουλίου οἱ ἀνταποκριταὶ ἐφημερίδων, παραμονεύοντες τὴν εἴσοδον τοῦ μεγάρου Ῥατζιβίλ, ὅπως ἴδωσιν εἰσερχομένους καὶ ἐξερχομένους τοὺς Ἀμφικτύονας τῆς ἐποχῆς μας, καὶ ἐκ τῆς φυσιογνωμίας των κρίνωσι περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συνδιασκέψεως, ἐτηλεγράφουν εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης περὶ τοῦ, πῶς ὁ πρίγκηψ Γορτσάκωφ ἐφαίνετο σύννους ἢ εὐθυμῶς, πῶς ὁ λόρδος Βήκονσφηλδ ἐφαίνετο ζωηρὸς ἢ οὐ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ποῖον

¹ Frédéric le grand, Oeuvres.— Du gouvernement du Brandebourg.

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῶ.